

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים
אוניברסיטת בר-אילן
עיונים בביטחון המזה"ת מס' 82

משך המלחמה ותנאי הסיום של מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל

משה ורד

© כל הזכויות שמורות
מרכז בס"א, אוניברסיטת בר-אילן
רמת גן, ספטמבר 2009
ISSN 0793-1042

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים נוסד על-ידי ד"ר תומס הכט, ממנהיגי יהדות קנדה. המרכז מוקדש לזכרם של מנחם בגין ואנואר סאדאת, אשר בחזונום ובמעשיהם הביאו לחוזה שלום ראשון בין ישראל לבין מדינה ערבית. המרכז הוא גוף אקדמי עצמאי השואף לתרום לקידום הביטחון והשלום במזרח התיכון באמצעות מחקרים מכווני מדיניות בנושאי ביטחון לאומי במזרח התיכון. המרכז פועל ליד החוג למדעי המדינה שבאוניברסיטת בר-אילן.

סדרת הפרסומים "עיונים בביטחון המזה"ת" מהווה במה לעבודות אקדמיות הראויות לתשומת לב הציבור החושב. סדרת הפרסומים "דיונים בביטחון לאומי" מביאה לציבור את תוכן ההרצאות שהושמעו בכנסים שמארגן המרכז. תוכן החוברות משקף כמובן את דעת המחברים בלבד. באמצעות הפרסומים, הכנסים, ימי העיון והסמינרים מתכוון המרכז לעורר דיון ציבורי וחשיבה מסודרת בנושאי שלום וביטחון במזרח התיכון.

ועדה מייעצת בין-לאומית

מייסד המרכז ויושב ראש הוועדה המייעצת: ד"ר תומס א' הכט
משנה ליו"ר הוועדה המייעצת: מר סול קושיצקי
חברים: אלוף (מיל') אורי אור, פרופ' משה ארנס, גנרל אלכסנדר מ' הייג, גב' ג'ודי אן הכט, גב' מריון הכט, מר רוברט הכט, מר שלמה הלל, פרופ' ריבה הפט-הכט, מר איזי ליבלר, סנטור יוסף א' ליברמן, מר רוברט ק' ליפטון, אלוף (מיל') דניאל מט, מר בריאן מולרוני, השגריר נורמן ספקטור, גב' מדליין פהר, השגריר מאיר רוזן, מר סימור ד' רייך, השגריר זלמן שובל, מר מוזי וורטהיים.

ועדה אקדמית מייעצת בין-לאומית

פרופ' דזמונד בול האוניברסיטה האוסטרלית הלאומית, פרופ' איאן בקט אוניברסיטת נורפהמפטון, פרופ' פטריק גיימס אוניברסיטת דרום קליפורניה, פרופ' סטיבן ר' דייויד אוניברסיטת ג'ונס הופקינס, פרופ' יחזקאל דרור האוניברסיטה העברית, פרופ' אליוט א' כהן SAIS, קומודור ג'סטיט סינג המרכז לחקר הכוח האווירי בניו-דלהי, פרופ' ברי פוזן MIT, פרופ' לורנס פרידמן קינגס קולג', פרופ' אפרים קארש קינגס קולג', פרופ' ארווין קוטלר אוניברסיטת מקגיל.

צוות המרכז

מנהל המרכז: פרופ' אפרים ענבר
חוקרים: ד"ר יעלי בלוד-אלקון, פרופ' רמי גינת, פרופ' איתן גלבווע, פרופ' אריה הילמן, אל"מ (מיל') אבי הר-אבן, ד"ר צילה הרשקו, פרופ' סטיוארט א' כהן, ד"ר זאב מגן, פרופ' עמיקם נחמני, ד"ר מקס סינגר, פרופ' שמואל סנדלר, אלוף (מיל') עמנואל סקל, פרופ' יונתן פאקס, ד"ר אורי פטרושבסקי, ד"ר גיל פיילר, פרופ' הלל פריש, ד"ר אבי קובר, ד"ר דוד קורן, ד"ר מרדכי קידר, ד"ר יונתן ריינהולד, ד"ר דני שוהם, פרופ' גירלד שטיינברג, ד"ר רון שליפר, ד"ר שלמה שפירא.
מתאם קשרי חוץ: דוד מ' וינברג
מרכזת: חוה וקסמן-כהן
עריכה בעברית: אלונה ברינר רוזנמן
עריכה באנגלית: רבקה גולדברג

מתוך דיון המועצה הקיסרית היפנית, 6.9.1941, שלושה חודשים לפני
ההתקפה על פרל-הרבור.

הירוהיטו (הקיסר): "כמה זמן תימשך המלחמה עם ארצות הברית?"
סוגיימה (ראש מטה הצבא הקיסרי): "המלחמה באוקיינוס השקט
תסתיים בתוך שלושה חודשים".
הקיסר: "כשפתחנו במלחמה עם סין אמרת לי שהמלחמה תסתיים
תוך חודש, והנה עברו ארבע שנים והמלחמה עדיין נמשכת!"
סוגיימה: "נכון, אבל סין היא ארץ ענקית..."

(משוחזר על פי 133 p. 1967 Ike Nobutaka)

תוכן העניינים

1	תקציר
2	מבוא
4	מתארי מלחמה אפשריים
7	היבטים רלבנטיים בתפישת העולם השיעית-ח'מיניסטית
7	התפישה השיעית הבסיסית
8	משנתו של ח'מיני
9	היחס לישראל
10	התפישה הנוכחית ביחס לישראל
12	השלכות על עוצמת ומשך המלחמה
13	שמונה השנים של מלחמת איראן-עיראק
13	מלחמת איראן-עיראק
14	ניסיונות תיווך להפסקת אש
15	באילו תנאים הסכימו האיראנים להפסקת האש
16	הלחימה ביבשה:
17	מלחמת הערים:
18	העימות איראן-ארצות הברית
20	מודלים להערכת משך מלחמות ויישומם למלחמה עתידית איראן-ישראל
21	מודלים איכותיים
21	מודל התועלת
24	מודל הבשלות
26	מודלים כמותיים
26	המודל הבוליאני של צ'אן
27	מודל הסיכון (hazard) של בנט וסתם
30	גורמים שעשויים לקצר את המלחמה
30	פעולות ישראליות שונות
31	התערבות המעצמות
32	נשק גרעיני
32	קיצור המלחמה - סיכום ביניים
33	סיכום
34	מקורות
40	הערות

משך המלחמה ותנאי הסיום של מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל

משה ורד*

תקציר

יחסי איראן וישראל מתוחים מאוד, בעיקר בשל השטנה הדתית, הבלתי מתפשרת, של איראן לישראל ושליטת זכות קיומה, ובשל הסכנה הקיומית שרואה ישראל בתכנית הגרעין האיראנית. בנוסף, ישראל מהווה מכשול מרכזי בדרכה של איראן להגמוניה במזרח התיכון. מאמר זה טוען שאם תפרוץ מלחמה בין איראן לבין ישראל על רקע זה, המלחמה עלולה להיות ממושכת. אורכה יימדד בשנים, ולא בשבועות או בחודשים. זאת בעיקר כנגזר מהתפישה השיעית-ח'מינית, על פיה יש להילחם, ולהקריב, למען הצדק ולתיקון עוולות שנגרמו לאסלאם ולמוסלמים. תפיסה זו רואה בקיומה של מדינת ישראל עוול שיש לתקנו למען גאולת העולם. מימוש יעד זה אפשרי רק על-ידי חיסולה של ישראל. האיראנים ימשיכו במלחמה זו, ככל שהדבר תלוי בהם, עד להשגת יעדם, על אף המחיר הכבד שיאלצו לשלם במהלכה. רק חשש מנפילת המשטר האסלאמי עשוי לגרום להנהגה האיראנית להסכים להפסיק את האש, אך נראה שישראל תתקשה מאוד להגיע לאיום על קיום המשטר. ישראל, מצד שני, תתנגד בכל כוחה לחיסולה בידי איראן. בהעדר מוצא קביל על שני הצדדים, המלחמה עלולה להימשך זמן רב מאוד.

מלחמת איראן-עיראק שנמשכה שמונה שנים, מוכיחה שדבקות המשטר האיראני בתפישת הלחימה וההקרבה למען ה"צדק" אינה בגדר תיאוריה בלבד, אלא הלכה למעשה שפועלים לאורה ודבקים בעקשנות במימושה. כך, התנאי הבסיסי של איראן להפסקת אש במלחמה עם עיראק היה תיקון העוול שבפלישה העיראקית והשבת הצדק, זאת בעיקר על-ידי הכרת עיראק באשמתה במלחמה, סילוקו של משטר צאדאם והעמדתו לדין (זאת הרבה אחרי שצבא עיראק נהדף משטח איראן, ואיראן אף פלשה לעיראק). איראן הוכיחה את דבקותה בעקרון הצדק כתנאי לסיום המלחמה בכך ששילמה מחיר בלתי-נתפס (שמונה שנות מלחמה, כחצי מיליון הרוגים, כמיליון פצועים ונזק כלכלי העולה על מחיר כל תפוקת הנפט של איראן במאה העשרים), ולא הסכימה לוותר על עקרונותיה אלו ולהפסיק את האש. רק סדרה רצופה של מפלות צבאיות ומדיניות ששברה את כוחו של הצבא ואת רוחו של העם עד כדי סיכון עצם קיום המשטר האסלאמי-מהפכני, הניעו את ההנהגה האיראנית לוותר על עקרונותיה ולהסכים להפסקת אש, לאחר

---

* ד"ר משה ורד הוא פיזיקאי וחוקר ביצועים, הנמצא בשנת שבתון במרכז בגין-סאדאט, כעמית מחקר.

שמונה שנות מלחמה.

יישומם של מספר מודלים כלליים, איכותיים וכמותיים, הדנים במשכן של מלחמות ובתנאים הנדרשים לסיומן, על מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל, תומך בהערכה שמלחמה כזו תהיה ארוכה.

בחינה ראשונית של גורמים אשר עשויים לקצר את המלחמה, אם תפרוץ, ובכלל אלה מתאר המלחמה בין המדינות שאין להן גבול משותף; מאמצים ישראלים מכוונים לקיצור המלחמה; ומעורבות המעצמות, לא הצליחה לזהות מנגנון יעיל לקיצור המלחמה.

פעולה צבאית ישראלית נגד מטרות באיראן עלולה איפה להפוך למלחמה ממושכת נגד איראן. החשש ממלחמה כזו מחייב, ולו מטעמי זהירות גרידא, הכנות מתאימות - תודעתיות, מדיניות, אסטרטגיות וצבאיות - לקראת אפשרות של פתיחת מלחמה, התמשכותה ויצירת התנאים לסיומה המהיר והרצוי לנו.

מבוא

איננו יודעים מתי, ואם בכלל, תפרוץ בעתיד הנראה לעין מלחמה בין איראן לבין ישראל. יש החושבים שמלחמה כזו אינה צפויה,¹ בעיקר מפני שאין ניגוד אינטרסים אמיתי בין איראן לבין ישראל, וכל מלל השטנה האיראני נגד ישראל הוא מהשפה לחוץ ונועד לצרכים פנימיים בלבד. לעומתם, יש החושבים שהאיום הוא רציני וממשי,² כשהגורם הישיר להתפרצות מלחמה כזו יכול להיות אחד מבין סדרת תרחישים,³ אך שהמניע האמיתי הוא העוינות האיראנית התהומית לישראל, בעיקר על רקע דתי.

מכיוון שלא ניתן לשלול ברמת ביטחון גבוהה את האפשרות שמלחמה כזו אכן תפרוץ, הרי שהזהירות מחייבת לבחון מה יהיו מאפייניה וכיצד יש להיערך לקראתה. עבודה זו עוסקת בשאלת המְשָׁךְ הצפוי של המלחמה, ובתנאים שידרשו לסיומה.

אקדים ואומר שאין בכוונתי להעריך את משך המלחמה בדיוק רב - המטרה היא להעריך האם המלחמה תהיה קצרה, בת מספר שבועות (לדוגמה - תקיפת מנע ישראלית, תגובה מענישה קשה איראנית והפסקת אש בלחץ בין-לאומי והבנת שני הצדדים שהמהלך מוצה), או שמא תתארך ותימשך מספר שנים (בלוגיקה דומה לזו של מלחמת איראן-עיראק, שנמשכה שמונה שנים - תקיפת מנע ישראלית, תגובה מענישה איראנית והמשך ההתקפות האיראניות לאורך זמן,⁴ על אף נכונות ישראלית להפסקת אש,⁵ כשמטרת המלחמה האיראנית תהיה למוטט את מדינת ישראל, כפי שניסו האיראנים למוטט את משטרו של צאדאם חוסיין). התשובה לשאלה זו היא בעלת חשיבות עצומה מבחינת ההכנות הנדרשות - הכנות תודעתיות ונפשיות של הציבור בישראל ושל מנהיגיו,⁶ הכנות מדיניות, הכנות צבאיות והכנות אסטרטגיות לאומיות - ואף מבחינת עצם ההחלטה על יציאה למלחמה כזו,

אם ישראל תאלץ לשקול מהלך שכזה.

הטענה המרכזית היא שאם תפרוץ מלחמה בין איראן לבין ישראל היא עלולה להיות מלחמה ארוכה שמשכה יימדד בשנים. ההשלכות של טענה זו הן, כאמור, כבדות, רבות ומחייבות התייחסות רצינית. לפני שאבסס את טענתי זו, אציג בקצרה מתארים אפשריים למלחמה כזו. זאת בעיקר כדי להקדים ולשלול את הטענה שבהעדר גבול משותף בין המדינות, המלחמה ביניהן תהיה בעיקרה מלחמת טק"ק (טילי קרקע-קרקע) מנגד, ובשל העלויות הגבוהות ומספר הטילים הקטן הצפוי, תהיה בהכרח מלחמה קצרה.

לאחר מכן, אבסס את טענתי שמלחמה כזו עלולה להיות ארוכה, באמצעות שלושה טיעונים:

ראשית, תפישת העולם השיעית-ח'מינית של המשטר האיראני בכלל וביחס לישראל בפרט, מחייבת להילחם, ובשעת הצורך להקריב, למען תיקון עוולות שנגרמו לאסלאם ולמוסלמים, למען הצדק. נראה כי בעיניים איראניות עצם קיומה של מדינת ישראל הוא עוול חמור שיש לתקנו למען גאולת העולם (יש להדגיש שבניגוד לפרגמטיזם שמגלה איראן בתחומים אחרים, הרי שבנוגע לישראל אין כל סימנים או סיבות להתמתנות היחס האיראני). תיקון עוול זה מובנו השמדת מדינת ישראל, ועל כן אם תפרוץ מלחמה בין איראן לבין ישראל, היא תימשך, ככל שהדבר יהיה תלוי באיראנים, עד להשגת יעד זה. מכיוון שביעד כזה אין מקום לפשרות, וישראל תתנגד לו בכל כוחה מחד גיסא, אך תתקשה מאוד לכפות על איראן הפסקת אש מאידך גיסא (בהמשך נראה שרק איום על עצם קיום המשטר עשוי להביא את האיראנים להסכים להפסקת המלחמה), קשה מאוד לראות איך ובאילו תנאים ניתן יהיה לסיים את המלחמה. לכן, מצטייר שזו תהיה מלחמה ממושכת שקשה לחזות את תנאי סיומה.

קשה מאוד לאיש תרבות המערב של ימינו האמון על גישות תועלתניות-רציונאליות, לקבל שגישה כזו של נכונות להקרבה למען הצדק, ולא למען רווחים מוחשיים, היא רצינית ולא בגדר ססמאות בלבד. לכן אציג בהמשך את מלחמת איראן-עיראק כמלחמה בה הועמדה תפישת העולם השיעית-ח'מינית הזו למבחן ועמדה בו, תוך שהיא מוכיחה את נכונותה לשלם את מחיר אמונתה. איראן שילמה מחיר כבד ביותר במלחמה שנמשכה שמונה שנים ושמטרתה (לאחר שלב ראשון וקצר יחסית של שחרור אדמותיה הכבושות בידי עיראק), הייתה תיקון העוול שנעשה לה על-ידי הוקעת והענשת התוקפן. איראן הפסיקה את המלחמה רק משהמכות שספגה הביאו לסיכון קיום המהפכה האסלאמית. רק אז נסוגה מדרישתה להוקעת התוקפנות העיראקית, לקרקע המציאות הקשה, וקיבלה את הפסקת האש.

הטיעון השני המצביע על אורכה של מלחמה אפשרית בעתיד בין איראן לבין

ישראל הוא, אם כן, לקח ממלחמת איראן-עיראק. כמו המלחמה נגד עיראק, כך גם המלחמה נגד ישראל תיתפס על-ידי האיראנים כמלחמה שמטרתה לתקן עוול (עצם קיום משטר צאדאם בעיראק, ועצם קיומה של ישראל, בהקבלה) ולהביא צדק לעולם (חיסול שלטונו של צאדאם והעמדתו לדין, חיסול מדינת ישראל, בהקבלה). בראייה האיראנית מלחמה כזו צריכה להמשיך על אף מחירה וכחלק מהנכונות להקריב למען הצדק. רק איום על קיום המשטר האיראני יוכל להביא את ההנהגה האיראנית להפסקתה. קשה לראות איך ישראל תוכל לייצור איום כזה (או אפילו נזקים בנפש וברכוש שיתקרבו למה שעשתה עיראק לאיראן), שיביא את האיראנים להסכים להפסקת המלחמה. מצד שני, קשה לראות את ישראל מסכימה לדרישה האיראנית או אף למה שמתקרב לכך. ללא מנגנון מינימלי שיוכל להביא לסיום המלחמה, ובשל נכונות איראנית להמשיך בה למען הצדק, סביר מאוד שהמלחמה תהיה ממושכת.

הטיעון השלישי לביסוס השערתי בדבר אורכה של המלחמה, אם תפרוץ, הינה יישום מודלים מדעיים, אמפיריים למחצה⁷ ותיאורטיים⁸, שפותחו מאז מלחמת איראן-עיראק ודנים בשאלת משך מלחמות ואיך הן מסתיימות. תחת הנחות שונות מודלים כאלה מאפשרים להעריך את משך המלחמה הצפוי או את התנאים הנדרשים לסיומה. החלק השלישי של המחקר סוקר מספר מודלים הדנים במשך מלחמות ובתנאים ההכרחיים לסיומן, ובדק מה צופים מודלים אלה למשכה ולתנאים לסיומה של מלחמה עתידית איראן-ישראל.

ניתן לחשוב על מספר גורמים שעשויים, לפחות לכאורה, להביא לכך שהמלחמה תהיה קצרה. ביניהם - פעולות ישראליות המכוונות לקיצור המלחמה, מעורבות המעצמות והשפעת נשק להשמדה המונית. בחינה ראשונית של גורמים אלה העלתה שאיננו יכולים להצביע על מנגנון שיביא, בסיכוי סביר, לעצירה מוקדמת של המלחמה.

מתארי מלחמה אפשריים

מתאר מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל כמובן שאינו ידוע מראש, אך סביר, ומקובל, לשער שמלחמה כזו תכלול ירי טק"ק איראני על ישראל. ירי כזה עלול לכלול פרקי זמן של ירי אינטנסיבי יחסית (ב"מלחמת הערים" בין איראן לבין עיראק, שנמשכה כחודשיים, מה-29 בפברואר 1988 ועד ה-21 באפריל 1988, שיגרו העיראקים כמאתיים טק"ק, שלושה ביום בממוצע, רובם המכריע על טהראן. בגלל מלאי טק"ק מוגבל שהיה בידיהם, האיראנים הגיבו בשיגור של כחמישים טילים) ופרקי זמן ארוכים יותר שבהם הירי יהיה של טילים מעטים, במרווחי זמן גדולים בין השיגורים. היעילות הצפויה של מערך ההגנה הישראלי לירוט טק"ק,⁹ עשויה לתעל את האיראנים לירי מטחים גדולים יחסית (כדי להגדיל את סיכויי החדירה דרך המערך הישראלי להגנה מפני טילים). בהתחשב בעלויות הטק"ק ובכושר

הייצור שלהם על-ידי איראן (שאינו ידוע, אך סביר שהוא מצומצם יחסית)¹⁰ ירי מטחים גדולים כנראה לא יוכל להימשך ברציפות לאורך זמן. מכאן נראה שמלחמת טק"ק עם איראן תהיה קצרה ואינטנסיבית או מתמשכת אך עם מרווחים גדולים (בממוצע) בין תקיפות במטחים.

תקיפות מטוסים איראניים של מטרות בישראל,¹¹ נראות כבעלות יעילות נמוכה, בשל הקושי בתקיפות בטווחים רחוקים כאלה, ובשל העלויות הצפויה לחיל האוויר הישראלי בהגנת שמי המדינה.

אך ירי הטק"ק אינו האופציה היחידה העומדת בידי האיראנים לפגיעה בישראל. האמצעי שעלול להיות היעיל ביותר מבחינתם הוא מלחמה באמצעות שליחים - סוריה,¹² חזבאללה וחמאס. התנהגות האויב במלחמה כזו עלולה להיות דומה באופייה להתנהגותו במלחמת לבנון השנייה ובמצע "עופרת יצוקה" - ירי מתמשך ומסיבי של רקטות (ובמקרה הסורי גם טק"ק סקאד לסוגיו)¹³ לטווחים שונים שיכסו את מרבית שטחי המדינה,¹⁴ ישבו את מהלך החיים ויגרמו לנזקים בנפש וברכוש. חומרת האפקט של ירי כזה על ישראל תגדל מאוד אם האויב ישגר חימוש נושא רש"ק כימי, ביולוגי או רדיולוגי.¹⁵ מלחמת לבנון השנייה ומבצע עופרת יצוקה הוכיחו את חוסר היכולת של ישראל להפסיק את הירי על-ידי תקיפות באש מהאוויר ומהיבשה, בלבד, ואת יכולת ארגוני הטרור לשמר את האש לאורך זמן. תמיכה איראנית מסיבית, בכסף ובאמצעי לחימה (משגרים ורקטות, בפרט רקטות ארוכות טווח) תסייע לארגונים אלה, בפרט לחזבאללה, להמשיך את האש לאורך זמן שקשה לראות את סופו. הדרך בה תוכל ישראל להתמודד עם שיגורים מתמשכים אלה היא כנראה על-ידי כיבוש קרקעי של השטחים מהם משגרים את הרקטות. לאור הטווח הגדול של הרקטות שבידי החזבאללה (ובעתיד אפשר שאף בידי החמאס) תצטרך ישראל לכבוש את מרבית שטחה של לבנון, ולהחזיק בשטח לאורך זמן. אבל אז יכנס צה"ל, כפי שנוכחנו לאחר מלחמת לבנון הראשונה, למלחמת גרילה בשטחים אלה, מלחמה שקשה לחזות את קצה¹⁶ (אלא אם נפנה את השטח, ואז יחזור ירי הרק"ק [רקטות קרקע-קרקע]...).

אפשרות נוספת שבידי האיראנים להעצמת מלחמה כזו, היא הפעלת כוחות משלוח איראניים שיימצאו בסוריה במסגרת הסכם ההגנה בין המדינות,¹⁷ עוד לפני פרוץ מלחמת איראן-ישראל, או שיגור כוחות משלוח, בדגש על כוחות חי"ר, לאחר פרוץ מלחמה כזו, בהיקפים גדולים ככל שיתאפשר להם, להשתתף בלחימה לצד החזבאללה או הסורים. יכולתה של איראן לעשות זאת תגדל לאחר שארצות הברית תפנה את כוחותיה מעיראק (לכל המאוחר עד 31.12.2011, לפי ההסכם האמריקני-עיראקי הנוכחי),¹⁸ בייחוד אם איראן תעמיק את השפעתה על החלקים השיעים של עיראק, אולי עד כדי אפשרות לגשר יבשתי עם סוריה.¹⁹ אם יגבר המתח הנוכחי בין טורקיה לבין ישראל על רקע התחזקות הגורמים האסלאמיסטיים בטורקיה ועל

רקע הראיה הטורקית את ישראל כמתחרה על ההגמוניה במזה"ת,²⁰ ייתכן אף שטורקיה תאפשר, או תעלים עין, ממשלוחי נשק ומתנדבים מאיראן לסוריה דרך שטחה או דרך המרחב האווירי שלה. ברור שישראל תעשה כל שביכולתה למנוע מכוחות משלוח אלו להגיע ליעדם, אבל ההצלחה אינה מובטחת, ובכל מקרה, ישראל תתקשה מאוד, פוליטית וצבאית, ליירט משלוחים כאלה בעת מעברם בעיראק או בטורקיה. השתתפות כוחות חי"ר איראניים בהיקף משמעותי בלחימה הקרקעית בלבנון, לדוגמה, תקשה מאוד על צה"ל לכבוש את השטח, כיבוש שבלעדיו לא ניתן יהיה להביא להפסקת ירי הרק"ק ארוך הטווח מלבנון על מרכזי האוכלוסייה ועל מטרות אסטרטגיות בישראל.

כוחות של משמרות המהפכה האיראניים מוצבים כנראה באזור העיר אסאב שבאריתריאה, וספינות של הצי האיראני, ואולי אפילו צוללת איראנית, עוגנות בנמל זה, החולש על המוצא הדרומי של ים סוף, במרחק כ-2,300 ק"מ מישראל.²¹ בשעת מלחמה עלולים כלי שיט איראניים כאלה לאיים על חופש השיט הישראלי בבאב-אל-מנדב.

במקביל לצעדים צבאיים אלה, עלולה איראן לפתוח במסע טרור מסיבי ככל שתוכל²² נגד מטרות ישראליות בישראל ובחו"ל (נציגויות, מטוסי אלעל ועוד), ונגד מטרות יהודיות (בתי כנסת, מרכזי קהילות ועוד).²³

היכולת האיראנית בתחום לוחמת המחשבים נחשבת טובה²⁴ וסביר מאוד שגם בתחום זה ינסו האיראנים לפתוח חזית נגדנו.

במלחמה בין איראן לבין ישראל עלולים האיראנים לשלב את האפשרויות העומדות בפניהם. מתאר של מלחמה כזו עלול להיראות כך:

- תקיפה ישראלית מקדימה של אתרי גרעין איראניים.
- האיראנים לא יגיבו מיד צבאית, אלא יפתחו בפעילות דיפלומטית נמרצת, כצד המותקף. ישראל תגונה מכל במה אפשרית, והאמריקנים אף יטילו אמברגו על חלקי חילוף למטוסים (כפי שעשו בעקבות תקיפת הכור העיראקי).
- במקביל, האיראנים יעבירו (בטפטוף ותחת הונאה והסתרה, דרך עיראק השיעית או אף דרך טורקיה) כוחות משלוח, בעיקר חי"ר נ"ט, לסוריה ולחזבאללה. ישראל לא תתקוף כוחות אלה לאור הלחץ הבין-לאומי וכדי לא לגרור את סוריה למלחמה.
- ריכוז הכוחות האיראניים בסוריה יחייב את ישראל להחזיק כוח מילואים גדול ברמת הגולן, לאורך זמן, להגנת רמת הגולן מפני מחטף איראני-סורי.
- משישלימו האיראנים את בניית הכוח (ומלאי הרקטות, החימוש האחר והאספקה), יפתחו החזבאללה והחמאס בירי רקטות מסיבי מתמשך על

משך המלחמה ותנאי הסיום של מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל

מרבית אוכלוסיית ישראל. סוריה לא תתערב ישירות, אך תסייע לחזבאללה בכל דרך אפשרית, בפרט באספקת רקטות.

- ישראל לא תצליח להפסיק את האש הרקטית על-ידי תקיפות מהאוויר, תאלץ לנסות לכבוש את מרבית לבנון, אך תתקל בהתנגדות קשה של החזבאללה המתוגבר בכוחות חי"ר איראניים. החזקת השטחים שיכבשו, תחייב הקצאת כוחות גדולים שיעמדו בפני מלחמת גרילה עיקשת. בו בזמן יהיה נתח משמעותי מכוחותינו מרותק להגנת רמת הגולן מפני מתקפת פתע סורית-איראנית.

- במקביל לכך יפעילו החזבאללה והחמאס (בפרט מאיו"ש) מתקפת טרור מסיבית, בדגש על מחבלים מתאבדים. בו בזמן יפתחו האיראנים ושלוחיהם במתקפת טרור על קשרי האוויר (תקיפת מטוסי אלעל ומטוסי חברות אחרות הטסות לארץ) ועל קשרי הים של ישראל.

- בשלב כלשהו יתחילו האיראנים לשגר טק"ק על ריכוזי האוכלוסייה במדינה.

- בתוך כל זה, יחדשו האיראנים את תכנית הגרעין שלהם, שנפגעה בתקיפה הישראלית שבעקבותיה פרצה המלחמה, והפעם תוך הפקת לקחים והקטנת פגיעות מרכיבי התכנית לתקיפה ישראלית חוזרת.

מדוגמה היפותטית זו נראה שבידי האיראנים אפשרות להילחם בישראל במספר חזיתות, במקביל או בטור, והם אינם מוגבלים למלחמת טק"ק בלבד. מלחמה בדפוסים דלעיל, יכולה להימשך לאורך זמן, מבלי שתעמיס על איראן מעמסה שאינה יכולה לעמוד בה, תוך פגיעה קשה ומתמשכת בישראל.²⁵ (מדינות ערב יוכלו לנצל לטובתן את החולשה ישראלית שתיווצר).

כדאי לציין שהאיראנים ערים לאפשרות שישראל תתקוף אותם, ומאיימים בתגובה קשה ביותר, מבלי לפרט מה היא תכלול.²⁶ כך, לדוגמה, אמר עלי לאריגינאי, יו"ר המג'ליס האיראני²⁷, בדברים שנשא לאחרונה בפני כינוס של מדינות אסלאמיות בטהראן,²⁸ כי התגובה האיראנית לתקיפה ישראלית תהיה "מעבר לדמיונו של האויב הציוני ותהווה עבורו סיוט".²⁹

היבטים רלבנטיים בתפישת העולם השיעית-ח'מיניסטית

התפישה השיעית הבסיסית

מקורו של הפילוג הסוני-שיעי הוא בוויכוח על המחליף הראוי לאחר מותו של מוחמד (632 לספירה) - האם היורש הנכון הוא עלי, חתנו ובן-דודו של מוחמד שקיבל ישירות ממנו את רזי הדת והמסורת ושעליו ניתן לסמוך שימשיך בדרכו של מוחמד, או שמא היורש הוא מבין ראשוני חסידיו ומלווי של מוחמד.

שיאו של המאבק בשנת 680, אז הובסו ונהרגו חוסיין בנו של עלי (ונכדו של מוחמד, מצד אימו) ותומכיו, בקרב שנערך ליד העיר כרבלא שבעיראק של היום. במותו הפך חוסיין לקדוש המעונה של השיעה³⁰ ("אדון שהידיים") ומייצב את תחושתם כצודקים אך נרדפים. אי-הצדק ההיסטורי שנעשה לבית עלי כשנגזלה זכותו הצודקת לתפקיד יורשו של מוחמד היא המוטיב המרכזי בשיעה לדורות. יש לבכות על אי-צדק זה, לשנוא את מבצעיו, לשאוף לתיקון המעוות ולשמר את מורשת עלי. מרבית השיעים מאמינים בשושלת בת שנים-עשר אימאמים (מנהיגים), החל בעלי, והמשך בחסן בנו ובחוסיין נכדו, ממשיכי דרכו של מוחמד. לאמונת השיעים, האימאם השנים-עשר, מוחמד בן חסן, המכונה אל-מהדי, (נולד 868 לספירה) נלקח על-ידי האל, ולא מת, והוא עתיד לחזור ולהופיע בעתיד, ולהנהיג את האנושות כולה (שתהיה כמובן שיעית) בשלום ובצדק. תפישה משיחית זו שהושפעה עמוקות מהנצרות ובמידה מוגבלת מהיהדות, הינה מרכזית ביותר בשיעה והיא התפישה הרשמית של המשטר האיראני.

מאז התבססות השיעה באיראן, במאה השש-עשרה, התנהל ויכוח נוקב בקרב חכמי הדת השיעים על דרך הפרשנות הנכונה של המקורות הדתיים הקדומים, בעיקר הקוראן. בתחילת המאה התשע-עשרה ניצח הזרם שטען שחכמי הדת הלמדנים רשאים לפרש את עיקרי הדת ולפסוק הלכות, ובכך נסללה הדרך לביסוס סמכותם המוחלטת של חכמי הדת (ה'עולמאא') בעיני השיעים. סמכות זו הקנתה ל'עולמאא', ובייחוד לבכירים שבהם, מעמד מיוחד, מעמד של מתווך בין האל לבין פשוטי העם, ומכאן עמדת כוח חזקה ביותר. מנשרי³¹ רואה בסמכות זו את "הגורם הראשוני להבנת עוצמת השיעה - בנוסף לנאמנות העממית לאסלאם - הזכות השמורה ל'עולמאא' השיעית לפרש את המקורות הטקסטואליים ולפסוק הלכה עצמאית".

משנתו של ח'מיני

ח'מיני בנה משנה דתית-פוליטית משלו³² שהייתה בה חדשנות רבה ומהפכנות ביחס למסורת השיעית, תוך שהוא נשען על יסודות השיעה. משנה זו הינה תפישה ממוקדת, אלימה ואנטי-מערבית חריפה של האסלאם השיעי. נקודות חשובות לענייננו בתפישתו הן:

- **קושי להכיר בלגיטימיות השלטון** אלא אם הוא שיעי, שומע בעצת חכמי הדת ומגן על המדינה המוסלמית.
- חובה להתקומם ולמרוד בשלטון הפוגע באסלאם ובתומכיו מבית ומבחוץ (בפרט ארצות הברית וישראל). אין להסתפק בהבסת התומכים, אלא יש להענישם ולהשפילם.
- בהעדרו של האימאם נתון השלטון בידי חכמי הדת, שהם יורשי הסמכויות הדתיות והפוליטיות של האימאם הנסתר. 'ממשל אסלאמי' הוא ממשל הפועל לפי חוקי האסלאם (השריעה). כתוצאה רק חכמי הדת

המבינים היטב חוקים אלה ויכולים לפרשם, מתאימים למשול. לכן, השליט בפועל, ששלטונו ממילא הינו זמני בלבד עד הופעתו של האימאם הנסתר, חייב להיות חכם הדת הגדול בדורו (ה'פיקה'). תפישתו זו של ח'מיני בדבר השלטון המוחלט של חכמי הדת בכלל, וחכם הדת הבכיר כמנהיג בפרט (תפישה שנכללה במלואה בחוקה של הרפובליקה האסלאמית האיראנית), הינה הממד המהפכני ביותר בהגותו של ח'מיני לעומת המקובל בשיעה.³³

- השיעים, הסובלים והמדוכאים, הם נציגי כל העמים המנוצלים והמשועבדים. על כולם להתאחד וליצור אומה מוסלמית אחת. מכאן נובעת חובתה של איראן לסייע לכל המשועבדים, בפרט השיעים. זה אחד משורשיה הרעיוניים של תפישת יצוא המהפכה האסלאמית-איראנית.

- בעוד שבאסלאם הקלאסי **ההקרבה העצמית** הינה מוצא אחרון להגן על ערכי האסלאם,³⁴ ח'מיני הרחיק לכת וקידש את ההקרבה **כאמצעי התקפי** המוני להחזרת זכויות המוסלמים.

היחס לישראל

תחת שלטונו של השאה מוחמד רזא (1941-1979), הלכו היחסים בין איראן לבין ישראל והתהדקו ובשיאם כללו שיתוף פעולה נרחב בתחומים צבאיים, כלכליים ומדיניים. המהפכה באיראן שינתה מצב זה באחת מהקצה לקצה. משיתוף פעולה עם ישראל, עברה איראן לעוינות קיצונית שהפכה לעקרון מרכזי במדיניותה.

לעוינות זו מספר סיבות - תפיסת ישראל כמתחרה באיראן על ההגמוניה האזורית, ראיית ישראל כאחת המשענות העיקריות של השאה השנוא וכגורם שסייע לו בדיכוי העם האיראני, ובראש ובראשונה שלילת עצם קיומה של מדינת ישראל בשל היותה אויבת האסלאם והמוסלמים.³⁵

על פי התפישה האסלאמית שמקורה בהסכמים שחתם מוחמד עם יהודי חיבר, היהודים שבדאר-אל-אסלאם צריכים להיות במעמד של בני חסות (דימה)³⁶ כלומר כפופים למוסלמים, מעלים מס גולגולת ומקיימים שורה של תנאים משפילים נוספים.³⁷ היהודים יכולים להיות מיעוט נסבל במדינה המוסלמית, התלוי בחסדו של המושל המוסלמי. תנאים משפילים אלה נאכפו ברחבי העולם המוסלמי ברמת הקפדה משתנה לאורך הדורות, אך תקפותם העקרונית הייתה שרירה וקיימת. עצם קיומה של מדינת ישראל עצמאית מהווה לפיכך עבירה משולשת על מעמדם הראוי של היהודים - ישראל (היהודים) אינה כפופה למוסלמים, היא שולטת באדמה מוסלמית ובפרט בירושלים ובנוסף היא שולטת במוסלמים. בנוסף, נתפשות ישראל והציונות כראש החץ של המתקפה התרבותית והפוליטית של המערב על העולם המוסלמי. מתקפה זו נתפסת כגורם למשבר הרוחני, המוסרי, החברתי, הפוליטי והכלכלי שבו שרויים המוסלמים בעידן המודרני.³⁸

על פי הגישה האסלאמיסטית בכלל, והאיראנית-שיעית בפרט, אין כל

אפשרות לפשרה בין ישראל לבין האסלאם. זה הוא המאבק בין הטוב המוחלט לרע המוחלט (ישראל). במאבק זה חובה על כל שיעי להירתם למלחמה בישראל, ועל איראן החובה להאבק לחיסולה. חיסולה של ישראל הוא עקרון מרכזי במדיניותה של איראן, ושותפים לו כל מנהיגיה העליונים וכל נשיאיהן מאז המהפכה (כולל ח'אתמי ה"רפורמיסט והמתון"). בנושא זה, לא חל כל שינוי במדיניותה של איראן מאז ימי ח'מיני ועד היום, כפי שיוצג בהמשך.

התפישה הנוכחית ביחס לישראל

מאז המהפכה האסלאמית באיראן חלפו כשלושים שנה, ומאז מותו של ח'מיני חלפו כעשרים שנה. באופן טבעי עולה השאלה האם הלהט והאידיאולוגיה המהפכנית לא כהו, והאם משנתו של ח'מיני היא עדיין זו המנחה את המשטר באיראן.

לפחות באוסף לא קטן של התבטאויות ונושאים נראה בעליל שהגישה האיראנית נהייתה פרגמטית יותר, ופחות דבקה ללא פשרות באידיאולוגיה הצרופה מהתקופה שמלפני המהפכה. פרגמטיות זו נבעה, ככל הנראה, מכורח הנסיבות והמצויאות ולא משינוי אידיאולוגי עקרוני.

הדוגמה הבולטת ביותר לפרגמטיות זו היא, אולי, פרשת מינויו של ח'אמנהאי כיורשו של ח'מיני לתפקיד המנהיג העליון של המהפכה.³⁹ על פי משנתו של ח'מיני, חייב מנהיג המשטר המהפכני האסלאמי להיות חכם הדת (השיעי) הבכיר והמקובל על הכול כמקור לחיקוי הלכתי (מרגיע אל-תקליד). מכיוון שלא נמצא יורש לח'מיני שישלב את הכישורים הפוליטיים והדתיים הנדרשים למנהיג, נאלץ המשטר (בדמות מועצת המומחים) להפריד בין תפקיד המנהיג הפוליטי, לבין מעמד בכיר חכמי הדת. ח'אמנהאי שהיה איש דת זוטרי למדי⁴⁰ נבחר כמנהיג משיקולים פוליטיים, וכבכיר חכמי הדת בחרה מועצת המומחים באיאתוללה הבכיר עלי אראכני, בעוד שמרבית אנשי הדת בעיר קום בחרו באיאתוללה הבכיר גלפיגאני. כך או כך, הייתה במינויו של ח'אמנהאי סטייה ברורה ממשנתו של ח'מיני, מטעמים פרגמטיים של חוסר במועמד שישלב כישורים דתיים ופוליטיים כנדרש.

המשטר האיראני נהג בפרגמטיות בנושאים נוספים, כמו הפסקת הפעילות לייצוא המהפכה, שהייתה בין הבולטות בסדר העדיפויות של האידיאולוגיה המהפכנית, כדי לשפר את היחסים עם מדינות המפרץ (שהיו יעד חשוב ליצוא המהפכה), שיפור היחסים עם מדינות זרות כמו צרפת ובריטניה, הכרה "שבעת הצורך, תינתן עדיפות להחלטות הממשלה על פני התפישה האסלאמית",⁴¹ ועוד. פה ושם היו אף התבטאויות מתונות יותר ביחס לישראל.⁴²

אולם, לא נראה שצפוי בקרוב שינוי, ולו פרגמטי, ביחסה של איראן

לישראל. שינוי פרגמטי, מעצם הגדרתו, הוא שינוי הנובע משיקולי כדאיות. אבל, כפי שמציין ליטבק,⁴³ ביחסי איראן-ישראל כדאיות כזו אינה קיימת, שכן איראן משלמת מחיר מדיני או כלכלי⁴⁴ נמוך בשל מדיניותה האנטי-ישראלית ואין דבר שישראל יכולה להציע לה ושאינו בר השגה ממקורות אחרים. נהפוך הוא - איראן זוכה לרווחים פוליטיים, בפרט בעולם המוסלמי, בזכות המשך עוינותה העקבית לישראל. יתר על כן, נשיאה של איראן, אחמדינג'אד, רואה עצמו כממשיכו ומחדש דרכו ולהטו המהפכני של ח'מיני,⁴⁵ לפחות בכל הנוגע לישראל.

החברה האיראנית אינה מונוליטית או קפואה,⁴⁶ ויש בה קולות הקוראים לשינוי אסטרטגי במדיניות האיראנית, מטעמים חברתיים-כלכליים או בשל חשש מתוצאותיה של המדיניות האיראנית הנוכחית. מצד שני, הדת והתביעה לרוחניות התחזקה באיראן, וקבוצות שמאמינות בשובו הקרוב של המהדי ובחזונות אפוקליפטיים, הינם חלק מהמערכת השלטונית. לא ניתן לחזות איזו מגמה תגבר בעתיד, ובלשונו של פרדו, "הכל אפשרי". עם זאת, המשטר הנוכחי נראה עומד איתן מול הגורמים התומכים בשינוי המדיניות, ואליו אתייחס בהמשך המחקר.

מעבר למניעים האידיאולוגיים השיעיים-ח'מיניים, רואה איראן בישראל את היריבה העיקרית שלה על הבכורה במזרח התיכון.⁴⁷ מלחמה איראנית מוצלחת נגד ישראל, שתחליש את ישראל ומעמדה, גם אם לא תביא לחיסולה, וגם אם תהיה ממושכת וכואבת (גם) לאיראן, תביא לביסוס מעמדה של איראן כמדינה הדומיננטית במזרח התיכון. יתר על כן, איראן תוכל לטעון שהיא מפתחת יכולת גרעינית צבאית כאמצעי התגוננות נגד האיום הישראלי, ולא נגד מדינות אחרות, בפרט לא הערביות. בעקבות כך עשויה לפחות ההתנגדות הערבית לתכנית הגרעין האיראני. ולבסוף - מלחמה איראנית נגד ישראל תזכה לברכת ולתמיכת חלק גדול מהעולם הערבי והמוסלמי (גם אם מקצת המשטרים יראו בכך סכנה להם עצמם), ובכך יתבסס מעמדה של איראן כמדינה המובילה של נתח עולם גדול וחשוב זה.

ניתוח שפרסם לאחרונה מגן,⁴⁸ מראה כי הערכת עוצמתה של ישראל עברה לאחרונה שינוי לרעה בעיני האיראנים, והם רואים בה מדינה חלשה ובלתי יציבה, שתהיה טרף קל למתקפה מוסלמית או אף שיעית (בלבד) מאוחדת. ראייה זו עלולה לעודד את הנכונות האיראנית למלחמה בישראל.

האינטרסים הפוליטיים האיראניים הנוכחים עולים לפיכך בקנה אחד עם התפישה השיעית-ח'מינית⁴⁹ השוטמת את ישראל מטעמים אידיאולוגיים וקוראת לחיסולה.

כדאי גם לציין שיש שוני עקרוני בין גישתה של איראן לישראל, לבין גישתה לסוגיות אחרות בתחום היחסים הבין-לאומיים. כך, לדוגמה, האיבה

לארצות הברית תלויה בדבר, ואם אך תיטיב ארצות הברית את דרכיה (בתפישה השיעית-ח'מיניסטית, דהיינו תשנה את מדיניותה השתלטנית, המתנשאת והכוחנית)⁵⁰ לא תהיה מניעה משיפור ביחסי שתי המדינות. האיבה לישראל הינה אידיאולוגית-דתית, ומקורה בחטאיה של ישראל כלפי האסלאם והמוסלמים. רק "עשיית צדק" (במובן השיעי-ח'מיני), שמובנו חיסול ישראל והחזרת האדמה והשלטון בה לידי המוסלמים, יכול לכפר על חטאים אלה, ובזה אין כל מקום לפשרה.⁵¹

במישור המעשי, ההסתה האיראנית נגד ישראל והסיוע בפועל, בהדרכה, בייעוץ ובאספקת אמצעי לחימה לחזבאללה ולחמאס (ולשאר ארגוני הטרור הנלחמים בישראל), שלא לדבר על הסיוע האיראני לסוריה, מצביעים כולם על נחישותה של איראן בדרכה לחיסול מדינת ישראל.⁵²

שאלה מתבקשת מאליה היא מדוע, אם כן, אין איראן פותחת במלחמה נגד ישראל, ביוזמתה. התשובה היא, כפי הנראה, שאיראן מעריכה שהשעה אינה בשלה לכך - בין השאר גם מפני שלישאל (לדעתם) יכולת גרעינית ולאיראן (עדיין) אין.

לסיכום, נראה שהאיבה הבסיסית והעזה של איראן כלפי ישראל, בעינה עומדת, על אף הפרגמטיות המסוימת שמראה איראן בתחומים אחרים.

השלכות על עוצמת ומשך המלחמה

מקובל להבחין בין שני סוגי סכסוכים - סכסוכים מונעי אינטרסים וסכסוכים מונעי ערכים. סכסוכים מונעי אינטרסים הינם על חלוקת משאבים חומריים מוחשיים, בעוד שסכסוכים מונעי ערכים הם על עקרונות הצדק, הסדר החברתי הראוי וכו'. ככלל, סכסוכים מונעי ערכים נוטים להיות אלימים יותר וארוכים יותר מפני שבסכסוך מונע ערכים המשתתפים רואים בעילת הסכסוך איום קיומי ומוכנים להשקיע ולהקריב יותר ולאורך זמן רב יותר.⁵³ בנוסף, בסכסוך כזה השימוש באלימות מוצדק מוסרית שכן היא משמשת להגנה על מה שהקבוצה רואה כצודק ומוחלט, בעוד שהיריב נראה כמנסה לערער על המוסכמות הבסיסיות ביותר באורח לא חוקי (ובמקרים קיצוניים אף נתפס כגורם שטני), ולפיכך אף אינו ראוי לרחמים. לבסוף, סכסוך מונע ערכים נתפס ככזה שאין בו מקום לפשרה, ושִׁמְפֵּלָה בו שקולה לסתירת כל העקרונות שלמענם נלחמו. לכן הלוגיקה של העימות מונע ערכים היא הכל או לא כלום.

מנקודת מבטה של איראן, הסכסוך בין שתי המדינות הינו מונע אינטרסים ושיקולים ערכיים. שילוב זה מגדיל את הסיכוי לפריצת מלחמה. בהיות הסכסוך האיראני-ישראלי מונע גם, ואולי בעיקר, על-ידי ערכי הצדק השיעי-ח'מיני יעדו יהיה השמדת מדינת ישראל. על יעד זה לא יהיו שני הצדדים מוכנים להתפשר, והפסקת המלחמה תבוא רק מִשְׁתַּכְּפָה על האיראנים. לאור נכונותם לדבוק באידיאולוגיה השיעית-ח'מינית, ולשלם

את המחיר הנדרש, סביר להניח שהמלחמה תימשך זמן רב, ומחירה לשני הצדדים יהיה גבוה, עד שהאיראנים יגיעו להכרה שהישג זה אינו אפשרי.

נכונות כזו להקרבה ולשאת בסבל הרב שבמלחמה ממושכת ממניעים ערכיים-דתיים, עלולה להיראות כהצהרה ללא כיסוי אמיתי בעיני בני ימינו שתפישתם הינה חומרנית-מתירנית. על מודלים רציונליסטים כאלה נדבר בהמשך, אך בשלב זה נדגים, באמצעות לקחי מלחמת איראן-עיראק, שהאיראנים הקריבו הרבה מאוד במסגרת דבקותם בערכיהם, והוכיחו בעליל שמעשיהם ודבריהם היו שווים. ביחס לישראל, אפשר וצריך להניח, שגישתם זו בעינה עומדת, ואולי אף ביתר שאת.

בנוסף להוכחה חד-משמעית שמהווה מלחמת איראן-עיראק לנכונות האיראנית לשאת בסבל ובקורבנות כבדים למען הגשמת עקרון הצדק על פי התפיסה השיעית-ח'מינית, אנו יכולים להפיק ממנה תובנות נוספות, רלבנטיות למלחמה עתידית עם ישראל, כמו השפעת חיסולים ממוקדים על ההנהגה האיראנית ועל נכונותה להמשיך במלחמה; על התמיכה הסורית באיראן, מניעה וגבולותיה; נכונות ויכולת המעצמות ללחוץ על איראן להפסקת אש; לקחי איראן ממלחמתה עם עיראק והשלכות יישום לקחים אלה על המלחמה שבה אנו דנים (לדוגמה - בניית כושר פיתוח וייצור אמצעי-לחימה שונים והקטנת התלות באספקת נשק מחו"ל; הרחקת מסופי יצוא נפט מזרחה, הרחק מהישג ידן של עיראק ושל ישראל, ועוד). לפיכך, הרחבתי בהצגת היבטים מסוימים של מלחמת איראן-עיראק בהמשך העבודה. לפני הדיון בלקחי מלחמת איראן-עיראק כדאי להזכיר שדבקות בחוקי האסלאם המאפיינת את ההנהגה האיראנית תכתוב מלחמה ארוכה אף ללא קבלת התפישה השיעית-ח'מינית. מכיוון שניצחונו הסופי של האסלאם מובטח מאת אלה, המאמינים חייבים להמשיך ולהילחם בכופרים עד הניצחון. אם הניצחון מתמהמה, על האימאם להתאזר בסבלנות ולהמשיך להילחם עד הניצחון. הפסקת אש (זמנית, לתקופה שלא תעלה על משך הפסקת האש בחוזה חודיביה) מותרת רק כשיחסי הכוחות הכמותיים או האיכותיים נוטים בצורה בולטת לרעת המוסלמים.⁵⁴

שמונה השנים של מלחמת איראן-עיראק

מלחמת איראן-עיראק

משנת 1975 עת חתמו איראן ועיראק על חוזה אלג'יר שהסדיר את היחסים ביניהן, ועד נפילתו של השאה ב-1979, היו יחסים של שכנות טובה בין שתי המדינות. העיראקים אף קיבלו בברכה את המשטר החדש, המהפכני-אסלאמי, באיראן, אך ידם המושטת נדחתה, והיחסים בין המדינות הלכו והידרדרו. על פי משנתו של ח'מיני, ראתה ההנהגה האיראנית בייצוא המהפכה שליחות היסטורית. בראיה זו, טבעי להתחיל את התפשטות

המהפכה בשכן הקרוב, עיראק, מה עוד שבאופן עקרוני האומה האסלאמית צריכה להיות מאוחדת, ללא גבולות מלאכותיים בין מדינות. בשל שיתוף הפעולה בין המשטר בעיראק לבין השאה, דיכויים של השיעים בעיראק וייתכן שאף כעסו האישי של ח'מיני על צאדאם שנענה לבקשתו של השאה לגרשו ממקום מקלטו בעיראק,⁵⁵ נתפס שלטונו של צאדאם כמדכא, מושחת ואנטי-דתי, שמצווה דתית להפילו.⁵⁶ בהתאם, החל צאדאם לראות במשטר האיראני איום על המשך שלטונו בעיראק, ובו בזמן הזדמנות מבחינת עיראק לנצל את חולשת המדינה האיראנית שנמצאה בשלב התבססות השלטון החדש (שכלל, בין השאר, טיהורים נרחבים בצבא, גרוש או בריחת היועצים הצבאיים והמומחים הטכניים הזרים, ותחרות עזה, שכללה אלימות ומלחמות רחוב, בין פלגים פוליטיים שונים באיראן), ולכפות על איראן תיקונים לטובת עיראק בחוזה אלג'יר. הידרדרות היחסים בין המדינות כללה הסתה איראנית עזה שמטרתה הייתה להמריד את השיעים העיראקיים נגד צאדאם, סיוע איראני מחודש לכורדים בעיראק, ואף מעשי טרור בתוך עיראק,⁵⁷ וסיוע עיראקי לכורדים ולפלגים שונים של מתנגדי המהפכה באיראן. מעשים אלה גלשו לשורה ארוכה של תקריות גבול, שכללו ירי ארטילרי הדדי והפרות הדדיות של המרחב האווירי.

ב-22 בספטמבר 1980 פלש צבא עיראק לשטחה של איראן, ובכך החלה המלחמה בין המדינות,⁵⁸ מלחמה שנמשכה שמונה שנים. לצרכי עבודה זו נוכל להסתפק בציון שלביה העיקריים של המלחמה:⁵⁹

- הפלישה העיראקית לאיראן, 1980.
- איראן הודפת את כוחות עיראק ומשחררת את אדמותיה הכבושות, 1981-1982.
- הניסיון האיראני הראשון לכבוש את עיראק, 1982-1984.
- מלחמת התשה 1984-1986.
- המתקפה האיראנית "הסופית" לכיבוש דרום עיראק, 1986-1987.
- המשך מלחמת ההתשה ומלחמת המיכליות 1987-1988.
- ההתקפה העיראקית, שבירת צבא איראן והפסקת האש, 1988.

ניסיונות תיווך להפסקת אש

כבר למחרת פרוץ המלחמה,⁶⁰ החלו גורמים שונים לנסות לתווך בין הניצים ולהביא להפסקת אש. ניסיונות אלו נמשכו כל המלחמה, וכללו שמונה החלטות של מועצת הביטחון,⁶¹ ניסיונות תיווך של ועידת המדינות המוסלמיות, של ועדת מדינות המפרץ לשיתוף פעולה, של ראשי מדינות שונות כמו ראש ממשלת שבדיה ונשיא אלג'יר, של גורמים מצריים וסובייטים, ועוד. כל ניסיונות התיווך הללו, פרט כמובן לאחרון שבהם,

נכשלו.

עיראק הסכימה לקבל כמעט את כל הצעות הפסקת האש. לפני מאי 1982 (אז הצליחו האיראנים לשחרר את כמעט כל השטחים שכבשה עיראק בפלישה שפתחה את המלחמה) קיוו העיראקים שהפסקת האש תשאיר את השטחים האיראניים הכבושים כקלף מיקוח בידם, ולאחר מועד זה קיוו שהפסקת האש תציל אותם ממפלה. האיראנים סרבו לכל ההצעות (פרט לאחרונה, החלטה 598 בגרסתה השנייה, משנת 1988, של מועצת הביטחון בה נדון בפרוט בהמשך). ההנהגה האיראנית נימקה זאת,⁶² בראש ובראשונה בכך ששלום עם צאדאם יהיה נוגד לעקרונות האסלאם, למסורת הנביא ולשושלת האימאמים השיעים - ואם הם, שאת מעשיהם ודרכיהם חייב המאמין האמיתי לחקות, לא העלו על דעתם שלום עם הכופרים והמדכאים, איך אפשר לעשות שלום עם צאדאם חוסיין הכופר, המדכא והשנוא? בתשובותיהם הפורמאליות להצעות הפסקת האש לפני מאי 1982 הציבו האיראנים שלושה תנאים עיקריים - נסיגה עיראקית מכל שטחי איראן, הוקעת עיראק כתוקפן והענשתה ובפרט סילוק צאדאם מהשלטון והעמדתו לדין, ותשלום פיצויי מלחמה על-ידי עיראק. לאחר מאי 1982 ושחרור האדמה האיראנית, הנימוק האיראני להמשך המלחמה היה "תיקון העוול והצדק שיש לעשותו" על פי התורה השיעית-ח'מינית. ברוח זו המשיכו האיראנים לדבוק בשני התנאים האחרונים⁶³ - הוקעת עיראק וצאדאם בפרט,⁶⁴ ותשלום פיצויי מלחמה. צאדאם לא יכול היה להסכים לתנאים אלה (בפרט לסילוקו מהשלטון),⁶⁵ והמלחמה נמשכה.

במשך כל שנות המלחמה שלאחר מכן, המשיכו האיראנים להציב את הדרישות הללו כתנאי להפסקת אש, עד שבסופו של דבר נאלצו לוותר על תנאיהם ולקבל את הפסקת האש כפי שהחליטה מועצת הביטחון בהחלטה 598 (בגרסת 1988, המרוככת קמעא מבחינת איראן לעומת הגרסה מיולי 1987 שהתקבלה בהשראה אמריקנית ועיראקית).

באילו תנאים הסכימו האיראנים להפסקת האש

החלטת מועצת הביטחון 598 מיולי 1987, לה הסכימה עיראק מיד (בתנאי שגם איראן תסכים לקבלה), נדחתה על-ידי איראן מפני שלא עמדה בתנאים המינימאליים שדרשה⁶⁶ - הוקעת עיראק כתוקפן והאחראית למלחמה, ותשלום פיצויי מלחמה על-ידי עיראק. אותה הצעה עצמה, בריכוך קל, התקבלה על-ידי איראן ביולי 1988, ובאוגוסט 1988 היא אף הסכימה לדרישה עיראקית חדשה שמשמעה היה בפועל הכרה בחוקיות המשטר העיראקי, כלומר ויתור איראני נוסף בדרישותיהם להפסקת האש.⁶⁷ מאליה עולה השאלה מה גרם לשינוי בעמדתה העיקשת והבלתי מתפשרת של איראן מזה כשמונה שנים של מלחמה וסבל שקשה לתארו?

ההסבר לשינוי החד והדרמטי בעמדתה של איראן בין יולי 1987 (אז לא

קיבלה את החלטה 598), לבין יולי 1988 (אז קיבלה את ההחלטה הזו), טמון, ככל הנראה, בשינויים הדרמטיים במהלך המלחמה בשנתה האחרונה, וביתר דיוק בשלושת חודשיה האחרונים. שינויים אלה היו ה"קש" (הכבד לכשעצמו מנשוא) ששבר את גב ה"גמלי" האיראני העמוס לעייפה במחירה המצטבר של המלחמה. להלן אציג תו מחיר זה.

הלחימה ביבשה

תמונת המצב הקרקעית ביולי 1987, כשהתקבלה החלטה 598 של מועצת הביטחון, לא הייתה חד-משמעית, ובוודאי שלא הצביעה על יתרון בולט לאחד הצדדים. עיראק הוכיחה יכולת טובה מאוד בהגנה על אדמתה, אבל יכולת נמוכה למדי בהתקפות נגד. איראן, לעומת זאת, שמרה את היוזמה ההתקפית בידיה והוכיחה נחישות ונכונות רבה להקרבה, אך הגיעה להישגים טקטיים מוגבלים בלבד. בפועל נמשכו הקיפאון וחוסר יכולת ההכרעה, כאשר ברקע עומדת בעינה האפשרות שהמלחמה תוכרע בסופו של דבר על-ידי התשה - האיראנים יצליחו להתיש את העיראקים בזכות יתרונם המספרי ונכונותם לשאת באבדות כבדות בהרבה.⁶⁸

השינוי הגדול בלחימה הקרקעית חל באביב 1988, לאחר הכנה חשאית ממושכת ויסודית של הצבא העיראקי למלחמת תנועה ותמרון. הכנה זו כללה אימון, ציוד, תכנון ופיקוד משופרים, ונבעה מהבנה בעיראק שבהגנה בלבד, מוצלחת ככל שתהא, לא יוכלו לאיראנים, ואולי אף יותשו במלחמה.⁶⁹ במרס 1988 תקפו האיראנים בסיוע הכורדים בצפון ההררי, שם התקשתה עיראק להביא לידי ביטוי את יתרונה במלחמת תמרון, כבשו כמה ערים כורדיות ובכללן חאלבג'יה, וחדרו עד למרחק של כ-120 ק"מ משדות הנפט של כרכוך וכ-25 ק"מ מסכר דארבונדיקאן האסטרטגי.⁷⁰ עיראק הצליחה לעצור את ההתקפה האיראנית-כורדית רק לאחר שהחשישה למקום תגבורות ועשתה שימוש נרחב בחל"כ (חומרי לחימה כימיים). כ-4,000 מתושביה הכורדים של העיירה חאלבג'יה הורעלו למוות. הטלוויזיה האיראנית צילמה והקרינה מראות קשים אלה. עיראק גונתה, אמנם בשפה רפה, על-ידי הקהילה הבין-לאומית, אך מערכת התעמולה האיראנית פעלה כבומרנג - החשש של האיראנים מפני לחימת הגזים, הן של האוכלוסייה האזרחית (בעיקר בהקשר מלחמת הערים שתתואר בקצרה להלן), והן של הלוחמים, השפיע מאוד לרעה על כושר העמידה שלהם.

באפריל 1988 פתחו העיראקים בשורה של התקפות פתע ונחלו סדרה של הצלחות חשובות ביותר - חצי האי פאו, שכיבושו על-ידי האיראנים במחיר עשרות אלפי נפגעים היה ההישג הקרקעי המרכזי של איראן ב"מתקפה הסופית" בתחילת 1986, שוחרר ב-17.4.1988 בתום לחימה של פחות משתי יממות. ב-25.5.1988 לקחו העיראקים מידי האיראנים, בהתקפה שנמשכה כעשר שעות בלבד, את העיירה סאלאמש⁷¹ וסביבותיה. כיבוש העיר על-ידי האיראנים כשנתיים קודם לכן (פברואר 1986), עלה אז לאיראנים בכ-

50,000 הרוגים. ב-18.6.1988 כבשו העיראקים את חורבות העיר מהראן, וב-25.6.1988 לקחו מידי האיראנים את האי מג'נון. ב-12.7.1988 כבשו העיראקים את העיר דיהולראן שבעומק כשישים ק"מ בתוך איראן, ופינו את השטח לאחר מספר ימים (הכוונה העיראקית הייתה להכות באיראנים, ולא להחזיק בשטח). בכל ההתקפות האלו הפעילו העיראקים חומרי לחימה כימיים, בפרט גזים לא-עמידים, בהיקף נרחב. ללחימת גזים זו הייתה השפעה מוראלית (וכמובן גם פיזית) קשה על הלוחמים האיראניים, שמראות הזוועה מתאלאבג'יה, שהטלוויזיה האיראנית כה הרבתה לשדר, עמדו נגד עיניהם.⁷² בכמה מקרים (בפרט בקרב על מג'נון), נסוגו הלוחמים האיראניים בבהלה, בניגוד ללחימתם הנחושה והנכונות הרבה להקרבה עצמית, בקרבות הקשים והעקובים מדם, בשבע השנים הקודמות. כתוצאה של הקצב המהיר של ההתקדמות העיראקית נפל בידיהם של רב ביותר, שכלל מאות טנקים, נגמ"שים וקני ארטילריה, עשרות אלפי רובים ונשק קל אחר, וכמויות גדולות מאוד של תחמושת וציוד.⁷³ איראן, שממילא התקשתה ברכש אמל"ח ממקורות זרים, עמדה בפני מצב קשה ביותר - כמויות הנשק הכבד שנתרו בידיה היו קטנות מאוד, ולא אפשרו ניהול קרבות הגנה יעילים נגד העיראקים.

סדרת המפלול הזו שברה את הכוח הלוחם האיראני (צבא ופאסדראן), פיזית ומוראלית⁷⁴ והבהירה להנהגה האיראנית שלמעשה הפסידה במלחמה,⁷⁵ ושאינן בכוחם לעמוד מול הצבא העיראקי. הישרדות משטר המהפכני האסלאמי הועמדה בספק, בשעה ששמירה עליו הייתה האינטרס העליון של ההנהגה. נזכיר שגם מבחינה תיאולוגית, מותר למוסלמים להפסיק את הלחימה בתנאים וביחסי כוחות שכאלה.⁷⁶

מלחמת הערים

תקיפות עומק עיראקיות בשטחה של איראן, על מרכזי אוכלוסייה ומטרות אסטרטגיות (בעיקר כאלו הקשורות לייצור ויצוא נפט), נערכו באינטנסיביות משתנה אך ככלל ביעילות נמוכה, במהלך כל המלחמה. עד מרס 1988 הפעילו העיראקים טק"ק קצר-טווח יחסית (Scud-B לטווח של עד 300 ק"מ) שכמובן לא איימו על טהראן (שמרחקה מהחזית היה כמעט 600 ק"מ), ועל ערים מרכזיות אחרות (קום כמרכז דתי-שיעי, אספהאן ועוד). העיראקים הצליחו, כנראה בסיוע זר, להאריך את טווח טילי הסקאד שרכשו בשנים 1985-1986 מברית המועצות (תוך הקטנת משקל הרש"ק) לטווח של עד כ-600 ק"מ.⁷⁷ ב-29 פברואר 1988 פתחו העיראקים במתקפת טק"ק, בעיקר באמצעות הטק"ק מוארך הטווח שפיתחו. מתקפה עיראקית זו שנודעה בשם "מלחמת הערים" נמשכה כחודשיים, מה-29 פברואר 1988 ועד ה-21 באפריל 1988. במהלכה שיגרו העיראקים כמאתיים טק"ק (ומספר גדול של תקיפות מטוסים), רובם המכריע על טהראן.⁷⁸ בגלל מלאי טק"ק המוגבל שהיה בידיהם, והקושי שלהם לרכוש טק"ק (ואמל"ח אחר),

הגיבו האיראנים בשיגור כחמישים טילים בלבד. הנזק הישיר שגרמו התקיפות העיראקיות, בנפש וברכוש, היה נמוך יחסית, אך ההשפעה המוראלית על האוכלוסייה הייתה ניכרת.⁷⁹ לכך תרמו שתי סיבות: האחת - תקיפות הטק"ק העיראקיות הרצופות, כמעט יום אחר יום, במהלך "מלחמת הערים", עם שלושה טילים בממוצע ליום, שפגעו באזור טהראן. הסיבה השנייה - החשש של האוכלוסייה, שנחשפה באינטנסיביות רבה, על-ידי שידורי הטלוויזיה האיראנית, לאימי הלחימה הכימית (הגזים הרעילים) העיראקית בחאלאבגיה ובחזית, מפני תקיפה עיראקית בטק"ק כימי על טהראן. על פי דיווחים שונים, פינו כמיליון(!) איראנים את טהראן לפני אמצע מרס 1988, ומיליונים אחדים(!) יצאו מהעיר לפני סוף "מלחמת הערים", מתוך אוכלוסייה של כשמונה מיליון.⁸⁰ השפעת הפגיעה במורל האוכלוסייה האזרחית על החלטות ההנהגה האיראנית בדבר המשך המלחמה אינה ברורה. יש המעריכים שההשפעה הייתה נמוכה יחסית,⁸¹ ויש המציינים את השפעת "מלחמת הערים" והשימוש העיראקי המסיבי בלחימה כימית בחזית, כגורם הראשון במעלה שהשפיע על החלטת ההנהגה האיראנית להסכים להפסקת האש.⁸² ראוי לציין שרוב אוכלוסיית טהראן, וכנראה גם רוב הנמלטים ממנה, היו מדלת העם, שנהרו לעיר הגדולה מהכפרים הדלים כדי להעלות את רמת חייהם. אוכלוסייה זו היוותה את בסיס כוחו של המשטר, ושיפור תנאי חייהם היווה את אחד מיעדיה המוצהרים של המהפכה האסלאמית. הפיכת ההמונים הללו לפליטים במנוסה, ללא יכולת ממשית של המשטר להגן עליהם מפני המשך התקיפות ולהרגיע את הפחד מתקיפות בגזים מרעילים, חיזקו, כנראה, את חשש ההנהגה האיראנית מהסכנה לעצם המשך המשטר.

העימות איראן-ארצות הברית⁸³

ב-13 באפריל 1988 הגיע העימות הימי בין ארצות הברית, שהגנה על חופש השיט במפרץ (ליתר דיוק - על חופש יצוא הנפט הכווייתי, הבהירני והסעודי למערב) לשיאו. לאחר שפריגטה אמריקנית נפגעה קשות ממוקש ימי שהניחו האיראנים בנתיב השיט של מכליות הנפט שבהגנה בין-לאומית, תקפו האמריקנים אסדות נפט איראניות במפרץ, והטביעו או פגעו קשה ספינות איראניות שניסו לתקוף כוחות ימיים ומתקני חוף אמריקנים. בסיכומו של הקרב, השמידו האמריקנים כמחצית מצי השטח האיראני.

העיתוי הסמוך של התקיפה הימית האמריקנית וההתקפה העיראקית על פאו (הראשונה בסדרת ההתקפות האיראניות) נראתה לאיראנים כתאום מכוון בין האמריקנים לבין העיראקים. בראייתם נוספו האמריקנים אל אויביהם הפעילים. יתר על כן, הבידוד הבין-לאומי של איראן גדל - האירופאים הצטרפו לעמדה האמריקנית והסעודים חשו ביטחון עצמי מספיק וניתקו את קשריהם הדיפלומטיים עם איראן מיד לאחר האירועים הללו. הסובייטים והסינים הסתפקו בצעדים דיפלומטיים מתונים.

הפלת מטוס הנוסעים האיראני על-ידי טיל ים-אוויר ששוגר מספינה אמריקנית ב-3 ביולי 1988, בעקבות סדרה של טעויות אנוש, והתגובות לאירוע זה, המחישה לאיראנים את הנחישות האמריקנית ואת בידודם הבין-לאומי.⁸⁴ התגובה המתונה מבית, ובפרט העדר הפגנות המוניים ספונטניות ומתלהמות נגד האמריקנים על מעשם זה, הפתיעה את ההנהגה האיראנית, והמחישה את עייפות העם האיראני מהמלחמה.⁸⁵

הגורמים לשינוי בעמדה האיראנית:

בשנה האחרונה למלחמה אירעו התפתחויות נוספות שהחמירו מאוד את מצבה של איראן. בין אלה ראוי לציין את מצבה המידרדר, עד "מתחת לקו האדום"⁸⁶ של הכלכלה האיראנית, את הירידה בהכנסות ממכירת הנפט בשל ירידת מחירי הנפט בשווקים הבין-לאומיים,⁸⁷ גידול בהוצאות הביטוח והפגיעה העיראקית בכושר הייצור והיצוא האיראניים, ואת אובדן התמיכה הציבורית בהמשך המלחמה והסבל, שהתבטא במחאות והפגנות נגד המלחמה ובירידה חדה בהתנדבות לשרות הצבאי.⁸⁸

צירוף האירועים שהתרכזו בחודשים ספורים, אפריל עד יולי - המפלה הצבאית, קריסת הכוח הלוחם האיראני וחוסר היכולת לעמוד בפני הצבא העיראקי התוקף, ההפעלה המסיבית של לחימת גזים על-ידי העיראקים וחוסר המענה לה, מלחמת הטק"ק והחשש משילוב גזים רעילים בהתקפות אלה, ובעיקר תגובת המוני תושבי טהראן לכך, הפעילות הצבאית האמריקנית נגד אסדות הנפט ונגד הצי האיראני, בפרט בתזמון שנראה לאיראנים כמתואם עם ההתקפה העיראקית, הפלת מטוס הנוסעים שהמחישה את הנחישות האמריקנית, אובדן הציוד הצבאי הרב והקושי להשלימו - הבהירו להנהגה האיראנית שהפסידה במלחמה, ושקיים סיכון מוחשי לעצם המשך קיום המשטר המהפכני האסלאמי. הפסקת המלחמה, הפסקה המותרת למוסלמים כשיחסי הכוחות נוטים כל כך לרעתם,⁸⁹ בתמיכתו הפומבית של חימיני,⁹⁰ המנהיג נערץ והבלתי מעורער, הייתה המוצא להבטחת המשך קיום המשטר. גילו המתקדם ומצב בריאותו הרופף של חימיני,⁹¹ מקור הסמכות באיראן, כמו גם, כמובן, הלחץ הצבאי העיראקי, חייב קבלת החלטה בהקדם. איראן קיבלה רשמית, בלב קשה,⁹² את החלטת מועצת הביטחון 598 ב-17 ביולי 1988. האש פסקה ב-8 באוגוסט 1988, כמעט שמונה שנים לאחר שהחלה.

כחצי מיליון הרוגים, כמיליון פצועים, כשני מיליון פליטים ועקורים, נזק כלכלי שנאמד על-ידי ממשלת איראן בכאלף מיליארד דולר(!), יותר מכפליים מכל ערכו של ייצור הנפט האיראני מאז שאיראן החלה לשאוב נפט ב-1919 ועד 1988(!), לא הספיקו לשכנע את איראן להפסיק את המלחמה הצודקת (בעינייה) אך חסרת התועלת.⁹³ רק החשש המוחשי מנפילת המשטר המהפכני האסלאמי, שמובנו עבור הנהגת "הרפובליקה האסלאמית האיראנית" היה חשש לעצם קיום האסלאם הנכון, קרי השיעי,

שכן איראן הייתה המדינה היחידה בעולם בשלטון שיעי, הוא שהביא את איראן לקבל את הפסקת האש.

תפישת העולם השיעית-ח'מיניסטית של הנכונות להקרבה למען הצדק (המלחמה הצודקת) הועמדה למבחן, ועמדה בו עד שהגיעה לסיכון עצם קיום המהפכה האסלאמית. רק אז נכנעה הדוקטרינה לפרגמטיזם.⁹⁴

ההשלכה למלחמה בין איראן לבין ישראל ברורה וקשה - כמו המלחמה נגד עיראק, כך גם המלחמה נגד ישראל תיתפס על-ידי האיראנים כמלחמה שמטרתה לתקן עוול (עצם קיום משטר צאדאם בעיראק, ועצם קיומה של ישראל, בהקבלה) ולהביא צדק לעולם (הדחת צאדאם והעמדתו לדין, השמדת מדינת ישראל, בהקבלה). מלחמה כזו צריך יהיה להמשיך על אף מחירה, כחלק מהנכונות להקריב למען הצדק ("איזה סבל יכולה מדינה אחרת לגרום לאיראן, שעיראק כבר לא עוללה?"⁹⁵). רק איום על קיום המשטר האיראני יוכל להביא את ההנהגה האיראנית להפסקת מלחמה כזו. קשה לראות איך תוכל ישראל לייצר איום כזה, ואפילו איך תוכל לגרום לאיראן נזק בהיקף שיזכיר את הנזק שגרמה עיראק, בתקווה (לא מבוססת) שזק זה יניע את איראן להסכים להפסקת אש. בכל מקרה ברור שהישג ישראלי כזה לא יושג בקלות או במהרה, וסביר להניח שהמלחמה תימשך זמן רב מאוד. לחילופין, אם ידה של איראן תהיה על העליונה, הרי שהיא תשאף להשמיד את מדינת ישראל, ותנאיה להפסקת אש יהיו כאלה שמדינת ישראל לא תוכל לקבלם, שכן קבלתם משמעה חיסול המדינה (לפחות בצורתה הנוכחית כמדינה יהודית דמוקרטית). לפיכך, גם במקרה כזה, המלחמה תימשך.⁹⁶

מודלים להערכת משך מלחמות ויישומם למלחמה עתידית איראן-ישראל

הדיון הקודם ניסה להעריך את משכה של מלחמה עתידית אפשרית בין איראן לבין ישראל, על בסיס ניתוח תפישת העולם של ההנהגה האיראנית בכלל וביחס לישראל בפרט, ועל פי השלכה ממלחמת איראן-עיראק. בסעיפים הבאים נבחן את המשך הצפוי של מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל, מזווית אחרת - מודלים כלליים שפותחו במסגרת מחקרים העוסקים בהערכת משך מלחמות ובתהליכי סיומן.

השאלה מדוע מלחמות נמשכות לעתים זמן רב, ולעתים הן מסתיימות תוך זמן קצר, נדונה יחסית מעט בספרות המקצועית.⁹⁷ יש דיון מועט בלבד בספרות המקצועית גם בשאלת תהליכי הסיום של מלחמות, אם כי בשנים האחרונות גדל העיסוק בנושא. בניגוד לכך יש עיסוק רב מאוד בספרות המקצועית בשאלות הקשורות לסיבות לפרוץ מלחמות. תופעה זו של עיסוק בפריצת המלחמה וחוסר עיסוק בסיומה, אינו ייחודי לחוקרים - גם אדריכלי המלחמות מתרכזים יותר בתכנון מהלך הפתיחה של המלחמה, ומקדישים זמן מועט בלבד לשאלה איך לסיימה.⁹⁸

סקירה ממצה של כל המודלים הדנים בשאלת משך מלחמות ובחינת אפשרות יישום למקרה שלנו אינה מעשית במסגרת מחקר זה. לפיכך מביא המחקר מספר מצומצם של מודלים, בעיקר כאלו הזוכים להערכה רבה בספרות המקצועית. בחירת המודלים על-ידי הינה סובייקטיבית וייתכן שאף מוטה במידת מה. המודלים שאציג הם משני סוגים - מודלים איכותיים שמצביעים על מגמות, ומודלים כמותיים שיישום מאפשר הערכות כמותיות (מספריות) למשך המלחמה הצפוי.

מודלים איכותיים

מודל התועלת

מודל התועלת (המודל הרציונאלי) לסיום מלחמה בין שתי מדינות, שפיתח וויטמן,⁹⁹ מניח שכל אחת מהמדינות המעורבות במלחמה הינה שחקן רציונאלי שמחשב בכל רגע את התועלת שבהמשך המלחמה, לעומת התועלת שבהפסקתה (על בסיס הסכם עם הצד השני). תנאי הכרחי לכך שמדינות יסכימו לסיים מלחמה היא שבראיית כל אחד מהצדדים, התועלת שבהמשך המלחמה קטנה מהתועלת שבהפסקתה על בסיס ההסכם אליו יגיעו. במודל זה, התועלת בהמשך המלחמה הינה תוצאת חישוב (מהוון) המעריך (סובייקטיבית) את הסיכוי לנצח במלחמה ואת התועלת שתצמח מניצחון זה, בניכוי העלויות הנדרשות. התועלת בהפסקת המלחמה היא התועלת שתצמח ממימוש ההישגים שינבעו מסיום המלחמה.

מלחמה יכולה להסתיים, תיאורטית לפחות, במספר גדול מאוד (מתמטית - ברצף) של מצבים אפשריים - מניצחוננו המלא של הצד האחד ועד ניצחונו המלא של הצד השני, עם אפשרויות ביניים רבות. כדי לסבר את האוזן, נניח שהמלחמה היא על טריטוריה בלבד. מצב סיום אפשרי אחד הוא שצד א' זוכה בכל השטח. מצב סיום אפשרי נוסף, בקצה השני של קשת האפשרויות, הוא שבסיום המלחמה צד ב' זוכה בכל השטח. קיימות כמובן הרבה מאוד אפשרויות ביניים של חלוקות שונות של השטח בין הצדדים.

על פי וויטמן, תנאי הכרחי להפסקת המלחמה הוא שקיים תחום של מצבי סיום אפשריים (ולפחות מצב סיום יחיד), שאם יוסכם עליו, יצאו שני הצדדים נשכרים. התועלת שבהפסקת המלחמה בנקודה מוסכמת כזו, עדיפה מבחינת כל אחד מהצדדים על פני התועלת שבהמשכת המלחמה. אם אין מצב סיום מלחמה שכדאי, בו זמנית, לשני הצדדים - המלחמה תימשך.

יישום המודל של וויטמן נתקל בשני קשיים מרכזיים, האחד - האם נכון להתייחס ל"שחקן" האיראני כאל "שחקן" רציונלי, והשני - כיצד מחשבים את התועלות והעלויות (הסובייקטיביות בעיני האיראנים) של המשך המלחמה ושל מצבי סיום המלחמה השונים (לקושי זה, אגב, אין מענה במודל של וויטמן).

לא אאריך כאן בשאלת הרציונאליות האיראנית. אסתפק בהערכה

שההתנהגות האיראנית הינה רציונאלית לחלוטין (במובן בחינת כדאיות), אך משקלם וחשיבותם היחסית של השיקולים, עשויה להיות שונה בתכלית בראיה איראנית ובראיה מערבית. כתוצאה, ההחלטות של שני הצדדים, גם כשנתוני המוצא זהים, יכולות להיות שונות לחלוטין. בעיקר משום שבשונה מהגישה המערבית החומרנית בעיקרה, האיראנים מייחסים ערך רב לשיקולים מטאפיזיים לא חומרניים.¹⁰⁰

את הקושי השני, חישוב התועלות השונות, אנו יכולים לעקוף במקרה זה. סביר שאיראן תראה בחיסול מדינת ישראל, אם לא הפיזי אזי המהותי, תנאי בל יעבור להפסקת המלחמה למען תיקון העוולות שגרמה ישראל לאסלאם ולמוסלמים, ולמען ה"צדק" (בדיוק כפי שראתה בסילוקו של צאדאם ומשטרו תנאי בל יעבור להפסקת מלחמתה עם עיראק, מנימוקים מקבילים). בחישוב שיערכו האיראנים להשוואת התועלת בהפסקת המלחמה (בכל מצב שאינו כולל חיסול ישראל או קרוב לכך) לעומת הרווח האפשרי (הפוליטי - חיזוק משמעותי ביותר בטענתה של איראן להגמוניה במזרח התיכון ואף מעבר לו, אליו מצטרף הגמול המטאפיזי-דתני) שבהמשך המלחמה וחסולה של ישראל, ברור שמצב סיום הלחימה הקביל מבחינתם יהיה חיסולה של ישראל או קרוב לכך. החישוב הישראלי יצביע כמובן על כך שמצב סיום מלחמה כזה אינו כדאי לעומת המשך המלחמה, ולכן אינו קביל. אם כך, אין על פי המודל של וויטמן, מצב סיום מלחמה שכדאי בו זמנית לשני הצדדים, ולכן המלחמה תימשך, עד שהנהגת איראן תגיע למסקנה שעדיף לה לוותר על דרישתה ולהסתפק במצב סיום מלחמה קיצוני פחות. במלחמת איראן-עיראק, הדרך היחידה ל"שכנע" את ההנהגה האיראנית לנסיגה מעמדתה העקרונית הייתה זו שאיימה על עצם קיום המשטר. יכולתה של ישראל לשכנע דומה, עשויה להיות המפתח, שקיומו אינו מובטח, לסיום המלחמה.

מכאן נראה שעל פי המודל האיכותי של וויטמן, מלחמה בין איראן לבין ישראל תהיה ממושכת בשל הקושי במציאת מצב סיום שיהיה כדאי לשני הצדדים.

כדאי לציין שוויטמן מבהיר שקבלת תנאיו של צד אחד (לדוגמה, איראן במקרה שלנו אם ידה תגבר) על-ידי הצד השני (ישראל), אינם מבטיחים סיום המלחמה בתנאים אלה. תאבוננו של הצד הכופה את תנאיו, עלול לגדול בראותו שהצד השני מקבל אותם, ובכך הוא מאשר את חולשתו, והוא עלול לדרוש דרישות נוספות חמורות יותר. הצד השני יכול להגיע אז למסקנה שאינו יכול לקבל את התנאים החדשים, ולהמשיך במלחמה על אף מצבו הקשה. במילים אחרות, קבלת דרישותיו של המנצח על-ידי המנוצח, אינן מבטיחות את סיום המלחמה. זה מה שקרה במלחמת איראן-עיראק (לרעת האיראנים המובסים).¹⁰¹ משקיבלה איראן את החלטת מועצת הביטחון 598 (1988) להפסקת אש ב-17.7.1988, עיראק לא הסתפקה בכך,

וטענה שההסכמה האיראנית אינה חד-משמעית דיה. כדי לאכוף את רצונה בהודעה איראנית ברורה יותר, תקפה עיראק מספר אתרים באיראן מהאוויר (כולל אתר בניית הכור הגרעיני האיראני בבושהר). איראן נאותה לדרישה העיראקית בחוסר ברירה, וב-8.7.1988 הודיע חימיני על קבלה חד-משמעית של הפסקת האש. עיראק שוב לא הסתפקה בהישג זה, ודרשה שהאיראנים יסכימו לשיחות פנים-אל-פנים, דרישה חדשה, שמשמעותה הייתה הכרה איראנית במשטר העיראקי, בניגוד להצהרות איראן לאורך כל המלחמה שמשטר זה אינו חוקי. לאחר שלושה שבועות של סירוב איראני ומשא ומתן בין מזכיר האו"ם לבין איראן, שבמהלכם היו מספר קרבות מקומיים בין צבאות עיראק לצבאות איראן, הושגה פשרה, שעיראק קיבלה בלחץ האו"ם, ואיראן הודיעה על נכונותה להיכנס למשא ומתן ישיר עם עיראק מיד לאחר הפסקת האש. האש הופסקה רשמית רק ב-8.8.1988.

הרחבה של מודל התועלת¹⁰²

בהרחבה של מודל התועלת, בחנו ווצ'יניץ' וטיצ'מן את השפעתם של משתנים שונים על אופי סכסוכים מסוגים שונים: מלחמות, מהומות רחוב, שביתות עובדים וסכסוכים במשפחה. הם בחנו בפרט איך משתנה הכדאיות (הסובייקטיבית) להמשיך בסכסוך, תוך כדי הסכסוך. בהנחה שאם כדאי להמשיך בסכסוך ימשיכו בו, ואם לא כדאי להמשיך יסיימו אותו, אפשר להסיק משינוי הכדאיות להמשיך בסכסוך במהלך הסכסוך, על הסיכוי לסיום הסכסוך עם הזמן (בו הסכסוך נמשך).

באשר למלחמות, לכאורה כדאיות המשך המלחמה צריכה לקטון עם התמשכותה, מפני שעלות המלחמה גדלה ככל שהיא מתארכת, בעוד שהתועלת הצפויה מסיומה המוצלח נשאר קבוע פחות או יותר. אם הכדאיות להמשיך במלחמה אכן קטנה עם התמשכותה, קטן הסיכוי להמשכה, וגדל הסיכוי לסיימה. לפיכך, הסיכוי לסיום מלחמה צריך לגדול, כשהמלחמה מתארכת. אבל, משבחנו את משכי המלחמות מ-1816 ועד 1980 (כ-110 מלחמות בין מדינות), מצאו שבפועל קורה ההפך - הסיכוי לסיום המלחמה קטן כשהמלחמה מתארכת (הסיכוי לסיים מלחמה, שנה לאחר שהחלה הוא כ-14%, בעוד שהסיכוי לסיים מלחמה, שבע שנים לאחר שהתחילה הוא כ-8% בלבד). החוקרים מסבירים תופעה זו בהניחים שמדינות מכינות מלאי מראש, ולכן עלות המשך המלחמה אינה גדלה (העלות הושקעה מראש), בעוד שערך הניצחון גדל עם הזמן, או לפחות התעמולה מנסה לשכנע בכך (התעמולה גורמת לעליה בערך האידיאלים עליהם נלחמים, ולכן ערך הניצחון גדל). לכן, כדאיות המשך המלחמה גדל עם הזמן (הוצאה נמוכה, כדאיות גדלה), ומתקבלת התוצאה הניסיונית - סיכוי סיום המלחמה קטן כשהיא מתארכת, כלומר הצדדים מתחפרים בעמדותיהם (השקענו כל כך הרבה - איך נפסיק עכשיו?).

ההסבר של ווצ'יניץ' וטיצ'מן נראה דחוק ומלאכותי,¹⁰³ ואכן בנט וסתם¹⁰⁴

(שבמודל שלהם נדון בהמשך) חולקים על ממצא זה וטוענים שהוא תוצאה של הכללת מספר משתנים מסבירים קטן מדי במודל. לפי ממצאיהם, סטטיסטית, הסיכוי לסיום מלחמה אינו תלוי באורכה.

כך או כך נראה שלדעת כל המודלים שנסקרו, התארכות מלחמה אינה מגדילה את הסיכוי לסיימה.

מודל הבשלות

הרעיון הבסיסי שמאחורי מודל הבשלות¹⁰⁵ (מודל ה- Mutually Hurting Stalemate, MHS), הוא שלמעט מצבים בהם יש הכרעה ברורה, צדדים בסכסוך לא יכנסו למשא ומתן ליישוב הסכסוך, לפני שיהיו בשלים לכך. בשלות הינה תנאי הכרחי, אך לא מספיק, לנכונות לכניסה למשא ומתן. על פי מודל זה, התוכן של ההצעות לפתיחת המשא ומתן אינו מספיק כפיתוי לכניסה אליו. אם הצדדים אינם בשלים - לא יעזרו ההצעות, אך במקרים רבים משהבשילו הצדדים למשא ומתן, קיבלו כנקודת מוצא למשא ומתן הצעות שבעבר, כשלא היו בשלים, דחו על הסף.

"בשלות", בהקשר זה, מתרחשת כאשר שני הצדדים מבינים ומפנימים שהם נמצאים במבוי סתום - תיקו צבאי ומדיני כואב ומתמשך שלא ניתן להמשיך ולשאתו, ללא תקווה לניצחון ועם חשש למפלה אפשרית - והתקווה היחידה להיחלץ מהמצב היא באמצעות משא ומתן, על בסיס הצעות פתיחה סבירות, בשעה שגם הצד השני נכון להיכנס למשא ומתן רציני.

מרכיב הכרחי בהגעה לבשלות הוא שהצדדים יפנימו שהם במצב המתואר (תיקו צבאי, סבל רב, חוסר תקווה להיחלץ עצמית מהמצב וכו'). הבנה והפנמה זו הן סובייקטיביות, וההכרחיות לבשלות, אף אם משקיף מהצד יחשוב שהתנאים טרם הבשילו. במקרים רבים, המצב הפוך - ברור לכל צופה מהצד שאובייקטיבית הצדדים הגיעו לתנאים הנדרשים לבשלות (כך היה במלחמת איראן-עיראק, ראה תיאור השלבים מ-1984 ועד 1988 במלחמה, לעיל), אך הצדדים עצמם אינם מזהים זאת (עד כארבעה חודשים לפני שהסכימה להפסקת האש, סברה איראן שביכולתה לנצח, בעוד שלכל המדינות והמשקיפים הזרים היה ברור ש"איראן אינה יכולה לנצח, ועיראק אינה יכולה להפסיד").¹⁰⁶ בלעדי הבנה והפנמה סובייקטיבית זו, לא מתקיים התנאי ההכרחי לבשלות. גם משהגיעו הצדדים לבשלות, עדיין נדרשת התערבות של מתווך המקובל על שני הצדדים, שיזהה שהגיע רגע הבשלות וינסה לנצלו. הצבעה על רגע הבשלות מוקדם מדי תסתיים בלא משא ומתן רציני, והצבעה מאוחרת מדי פירושה החמצת הזדמנות.

בהיבט הזמן להגעה לבשלות (שהוא, בתוספת משך המשא ומתן עד להפסקת אש, זהה למשך המלחמה), נראה שבפועל יש שתי קבוצות מקרים עיקריות. האחת, בה הבשלות מופיעה בשלב מוקדם מאוד של הסכסוך, לעתים רבות לפני שפרץ, ואז כמובן הזמן קצר מאוד.

משפרצה המלחמה מגיעה הבשלות במקרים רבים מאוד בשלב מאוחר, בעיקר מפני שההגעה למצב של התיקו הכואב, וההבנה של הצדדים שהגיעו אליו, אורכת זמן. יתר על כן, במקרים רבים הכאב (שהוא כאמור סובייקטיבי) עדיין לא מספיק, ולכן אין עדיין בשלות, וצריך לעבור עוד זמן, ועוד, ... ועוד, עד שתודעת הכאב תהיה כזו שלא ניתן להתעלם ממנה. תהליכים אלה גוזלים זמן.

בלב מודל הבשלות נחבאת ההנחה שהצטברות והתגברות הכאב (הסבל, הנוק שגורמת המלחמה), כשאין תקווה לניצחון, מעלה את הנכונות להיכנס למשא ומתן. אבל יש קבוצה של תרבויות שהנחה זו אינה תקפה לגביהן. תרבויות כאלה, מכונות בפי זרטמן ואחרים, בעקבות הופר,¹⁰⁷ "המאמינים האמיתיים" (true believers). ה"מאמינים האמיתיים" אינם רואים בכאב מוגבר סיבה להתפטר. להיפך, מאבקים צודקים מצדיקים הקרבה מוגברת שסופגת את הכאב המוגבר. הכאב הזה מחזק את הנחישות להמשיך במאבק. עצם החזקת המעמד נגד הלחץ הגובר מהאויב הרשע, הינו צעד של גבורה ודבקות באידיאולוגיה של ה"מאמין האמיתי", וזו לכשעצמה נחשבת לניצחון. רק אם הצד השני יסבול, ובעקבות זאת יכיר בטעותו ויודה ברשעות דרכיו, יראה בכך ה"מאמין האמיתי" הוכחה לצדקת דרכו ויהיה מוכן לניחול המשבר. "מאמינים אמיתיים", כאלו היו, לדעת חוקרים שונים, הנאצים, הקומוניסטים, וחסידים אידיאולוגיות המוניות נוספות.¹⁰⁸

הגעה לבשלות למשא ומתן, כשמדובר ב"מאמין אמיתי", תארך יותר זמן מאשר הגעה לבשלות למשא ומתן עם אויב שחשוביו הם חישובי תועלת בלבד. גם במקרה זה התהליך אינו אין-סופי, מפני שאפילו ה"מאמין האמיתי" שאינו מתפטר יגיע בסופו של דבר לסף השבירה שלו, אבל כאמור זה יקרה רק ב"סופו של דבר", שלא ניתן להעריך מתי (באיזה רמת כאב) יגיע. בכל המקרים הללו, ההגעה לבשלות הנדרשת למשא ומתן על הפסקת הסכסוך, הייתה מאוחרת מאוד.

הגישה השיעית-ח'מינית, אותה הצגנו לעיל, תואמת להפליא את תיאור גישתם של ה"מאמינים האמיתיים" לפי זרטמן והופר. הכאב אינו מביא לנכונות לפשרה - נהפוך הוא, הכאב מחשל ומביא לנכונות יתר להקרבה ולהמשך המאבק, עד אשר יודה הצד השני בעוול שגרם, ויחזור בו.

גם על פי מודל איכותי זה, מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל תהיה ממושכת. בהנחה שאף צד לא יכריע את השני במהירות - ישראל לא תכריע במהירות מפני שהכרעת איראן תושג, כפי שראינו בניתוח בפרק הקודם, רק על-ידי יצירת איום על קיום המשטר והגעה למצב כזה אינה פשוטה כלל, ואיראן לא תכריע מפני שמצב כזה מובנו חיסול המדינה, ואת זאת ישראל לא תוכל לקבל ותמשיך במלחמה - נראה שהמאבק ימשך עד הגעה לבשלות, ועמה נכונות לקבל הצעות לסיום הסכסוך שבשלבים קודמים נדחו על הסף. כפי שראינו הגעה למצב כזה היא תהליך ממושך, שמתארך אף יותר כשאחד

הצדדים הוא "מאמין אמיתי".

מודלים כמותיים

המודל הבוליאני של צ'אן¹⁰⁹

המודל של צ'אן יוצא מנקודת מוצא דומה לזו של המודלים האיכותיים שהזכרנו - מלחמות נמשכות כל עוד כדאי לשני הצדדים להמשיך בהן יותר מאשר להפסיקן בהסכמה. אבל לטענת צ'אן מלחמות הן עניין יקר (במובנים רבים), ולכן מדינות ירצו להימנע מהן. לו ידעו המנהיגים מראש את תוצאת המלחמה, היו נמנעים מהן על-ידי הגעה מראש להסכם דומה לזה שיקבלו בעקבות המלחמה. העובדה שמלחמות קורות למרות זאת, מעידה לדעתו שלמנהיגי שני הצדדים יש הערכות שונות לגבי יכולותיו וכוונותיו של הצד האחר, ולכן הערכותיהם לגבי תוצאות המלחמה, ומכאן לגבי ההסכם העתידי האפשרי, שונות. לפיכך אינם יכולים להגיע להסכמה מראש, מבלי להזדקק למלחמה עצמה. לפי גישה זו המלחמה היא אמצעי איתות להעברת מידע לצד השני על כוונות ויכולות החדית. בזמן המלחמה אוספים המנהיגים משני הצדדים תובנות על יכולות וכוונות הצד השני, ומגיעים להבנה משותפת של תוצאות המלחמה הצפויות, וההסכם האפשרי בעקבותיה. משהגיעו להבנה זו אין סיבה להמשיך במלחמה ואפשר לקבל את ההסכם המצטייר. משך המלחמה נקבע, לפיכך, על פי המידע המועבר באמצעותה, מצד לצד על כוונות ויכולות.¹¹⁰

בהתאם לגישה זו בחן צ'אן שורה של גורמים שעשויים לתרום להבהרת תמונת הכוונות והיכולות, ובעקיפין למשך המלחמה. בסופו של דיון, הגיע צ'אן להשערה שיש ארבעה גורמים עיקריים המשפיעים על משך המלחמה - עוצמת התחלת המלחמה (התחלה נמרצת, שתסומן לוגית כ-A, לעומת התחלה הססנית,¹¹¹ שתסומן לוגית כ-a), יחסי כוחות מוטים (מעצמה הנלחמת במדינה B, לעומת מדינה הנלחמת במדינה אחרת b), מספר המשתתפים (קואליציה של מדינות C, לעומת מדינה הנלחמת לבדה, ללא בנות ברית c) וסוג השלטון¹¹² ("מעורב" D, לעומת רודני מוחלט או דמוקרטי d).

את כיוון ההשפעה של גורמים אלה, לקיצור או להארכת מלחמה, בחן צ'אן באמצעות מודל בוליאני-לוגי, כנגד נתונים ניסיוניים של 23 המלחמות (ברשימה מקובלת) בין 1945 לבין 1992. המודל בהיותו בוליאני-לוגי נותן תוצאות דיכוטומיות - מלחמה קצרה (פחות משנה) או ארוכה (יותר משנה).¹¹³ לא כאן המקום להאריך בתיאור המודל (המפורט במאמר שלו), אך יש לציין שיש לו מספר יתרונות¹¹⁴ על פני מודלי רגרסיה סטטיסטית המקובלים יותר - מודל זה אינו רגיש למדגם קטן, להתפלגות נתונים מוטה, למשתנים דיכוטומיים שאינם רציפים, ולאפשרות שמספר מכניזמים שונים גורמים קוסאלית לאותה תוצאה דיכוטומית.

משך המלחמה ותנאי הסיום של מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל

תוצאות ניתוח זה מראות כי מלחמה קצרה מתקבלת רק תחת השילובים הבאים: התחלה נמרצת, מעצמה נגד מדינה, כל צד נלחם ללא בנות ברית, ללא תלות בסוגי המשטרים; התחלה נמרצת והשלטון של אחד הצדדים לפחות הוא "מעורב", ללא תלות במשתנים האחרים; מדינה נגד מדינה, לאחד הצדדים יש בני ברית והשלטון של אחד הצדדים לפחות הוא "מעורב", ללא תלות באופי התחלת המלחמה. לוגית ניתן לרשום שמלחמה קצרה נגזרת מהשילובים הבאים של המשתנים שזוהו: $ABc + AD + bCD$. בכל שאר המקרים, המלחמה תהיה ארוכה.

מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל תיפול, במודל של צ'אן, בקטגוריה של יחסי כוחות שקולים (לפחות לא מעצמה נגד מעצמה), ללא מדינות בנות ברית¹¹⁵ (במובן של משתתפות פעילות במלחמה), ועם שלטון דמוקרטי (ישראל) או רודני (איראן), כך לפחות מסווג צ'אן את השלטון במדינה זו). לוגית נסמן זאת ב- bcd . פירושו של דבר, שבין אם תחילת המלחמה תהיה נמרצת או הססנית, המלחמה בין איראן לבין ישראל, לפי מודל צ'אן לא תיכלל בקבוצת המלחמות הקצרות. מעניין לציין שעל פי מודל זה, מלחמה עתידית בין ארצות הברית לבין איראן, תהיה קצרה אם ארצות הברית תפתח בה בצורה נמרצת, וארוכה אם ארצות הברית תפתח בה בצורה הססנית.

לסיכום - על פי המודל של צ'אן, מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל תהיה ארוכה (מעל שנה), אך לא ברור כמה זמן תמשך, מפני שהמודל הוא דיכוטומי ומעריך רק אם המלחמה תהיה קצרה או ארוכה משנה אחת).

מודל הסיכון (hazard) של בנט וסתם¹¹⁶

בנט וסתם פיתחו מודל שמטרתו לבחון איזה גורמים משפיעים על משך מלחמות, ובאיזו מידה. נקודת המוצא של בנט וסתם הייתה בסיס נתוני המלחמות בשנים 1816-1985. בסיס נתונים זה כולל מספר רב של נתונים לגבי כל מלחמה, ובפרט משך המלחמה. את ההתפלגות הנצפית (הדיסקרטית) של משך מלחמות אלה תארו על-ידי התפלגות וויבול (Weibull), ממנה גזרו פונקצית קצב סיכון (hazard function). מקדם קצב הסיכון תואר על ידם באמצעות סדרה משוקללת של משתנים בלתי תלויים (קו-וואריטים). את ערכי המשקלות (המקדמים) הללו ניתן לשערך על בסיס משכי המלחמות בפועל, הנתונים בבסיס נתוני המלחמות שהוזכר לעיל. משנקבעו ערכי המקדמים היה בידי בנט וסתם כלי יעיל ונוח לבחינת מידת ההשפעה של כל משתנה על משך המלחמה.

אוסף המשתנים הבלתי תלויים יכול להיות גדול רצונית, וכך ניתן לבחון השפעת כל משתנה שנרצה לבדוק, על משך המלחמה. בנט וסתם בחרו, מנימוקים המוסברים היטב במאמרם ושלא נחזור עליהם כאן, 17 משתנים שונים. בין משתנים אלה - אסטרטגיית ודוקטרינת הלחימה של כל אחד

מהצדדים, הקרקע, מידת התאמת האסטרטגיה שנבחרה לקרקע, יחסי כוחות, יחסי אוכלוסיות, יחס איכות הכוחות, מקדם הפתעה, הפתעה, חשיבות סיבת המלחמה לצדדים, סוגי המשטרים, מספר המדינות הלוחמות ועוד.

על פי מודל זה משך המלחמה מושפע מאוד מהאסטרטגיה בה בוחרים הצדדים. בנט וסתם מאפשרים במודל שלוש אסטרטגיות שונות - אסטרטגיית תמרון בה מנסים להשתלט על שטחי מפתח ובכך להוציא את האויב משיווי משקלו (כפי שעשה הצבא הנאצי בצרפת בתחילת מלחמת העולם השנייה), אסטרטגיית שחיקה של כוחות צבא בה הצד הנוקט באסטרטגיה זו מנסה להשמיד חלק גדול ככל הניתן מצבא האויב (כפי שעשה הצבא הנאצי בתחילת המלחמה נגד רוסיה), ואסטרטגיית ענישה שבה מנסים לכפות תנאי סיום מלחמה על האויב באמצעות הרס תשתיות או באמצעות מלחמת גרילה ובכך לפגוע בנכונות האויב להמשיך במלחמה. באופן לא מפתיע מצאו בנט וסתם שמלחמות בהן בוחרים באסטרטגיות ענישה נמשכות הרבה יותר זמן ממלחמות בהן בוחרים באסטרטגיות אחרות. באסטרטגיות ענישה, השפעת שאר המשתנים על משך המלחמה, קטנה יחסית.

המודל של בנט וסתם יכול לשמש גם לחיזוי משך מלחמות בעתיד, תחת הנחות על ערכי המשתנים, ובפרט לגבי האסטרטגיות בהם ישתמשו. בנט וסתם השתמשו במודל לחיזוי מספר אפשרויות לזמן שתימשך מלחמת המפרץ השנייה (2003), כל אפשרות בהנחת אסטרטגיה אחרת.¹¹⁷ בסופו של דבר התקבלה, בדיעבד, משהתברר באיזו אסטרטגיה נקטו האמריקנים והעיראקים, התאמה יפה בין החיזוי לבין המציאות.

שני קשיים עיקריים מגבילים את יכולת יישום מודל זה להערכת משך מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל. האחד הוא שאיננו יודעים באיזו אסטרטגיה ינקטו הצדדים במלחמה שכזו. שאלה זו היא נושאה של עבודת מחקר עתידית, אך במבט ראשון נראה שנוכל להתגבר על קושי זה בטיעון כלהלן - סביר להניח שמלחמה בין איראן לבין ישראל לא תישא אופי של מלחמת תמרון, ולא של שחיקה (ולו בגלל העדר מגע ישיר בין הצבאות). לפיכך נוכל להניח, בשלב זה, במידה רבה למדי של ביטחון, שאסטרטגית מלחמה כזו תישא אופי של ענישה.

הקושי השני הוא שמספר המלחמות בהן הפעילו אסטרטגיית ענישה בבסיס הנתונים על פיו כיילו את המודל (חישבו את ערכי המשקלות של המשתנים השונים) קטן מאוד, ולפיכך מזהירים המחברים שלערכים המספריים המתקבלים מיישום המודל למתארים כאלו יש אמינות נמוכה. בפרט אין כלל בסיס נתונים להערכת המשקלות במלחמה בה שני הצדדים נוקטים באסטרטגיה של ענישה.

יישום המודל של בנט וסתם להערכת משך מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל, בהנחה שאחד הצדדים לפחות נוקט באסטרטגיה של ענישה, תוך שימוש בהנחות המקצרות ביותר את משך המלחמה לגבי שאר המשתנים, העלה שמלחמה כזו בין איראן לישראל, תימשך שנים רבות.¹¹⁸

ההרחבה של גומנס¹¹⁹

גומנס טוען שלסוג המשטר יש השפעה רבה על משך המלחמה. לדעתו, מלחמות בהן משטרו של הצד המפסיד הינו משטר "מעורב" (אי שם בין משטר אוטוקרטי דיקטטורי קשוח, לבין משטר דמוקרטי),¹²⁰ נמשכות יותר זמן מאשר מלחמות בהן המשטר של הצד המפסיד דיקטטורי או דמוקרטי. זאת, לדעתו, מפני שבמשטר מעורב, הפסד "קטן" (ובוודאי שהפסד "גדול") במלחמה מביא לא רק להדחתו של השליט, אלא אף להענשתו בצורה חמורה (גלות, כלא ואף הוצאה להורג). זאת בניגוד למשטרים האחרים, בהם מחיר הפסד "קטן" אינו גדול כל כך לשלטון,¹²¹ בעוד שהפסד "גדול" מסוכן לשלטון.¹²² לכן, משטרים דמוקרטיים ורודניים שמעריכים שהם עומדים להפסיד במלחמה, יעדיפו, משיקולי תועלתם האישית או הכיתתית, לקצר את המלחמה ולסיימה בהפסד "קטן", מאשר להמשיך בה ולהסתכן בהפסד "גדול". משטר "מעורב", לעומת זאת, יעדיף להמשיך במלחמה בה הוא מפסיד, ולהסתכן בהפסד "גדול",¹²³ בתקווה שאולי יקרה נס ובסופו של דבר יחלץ מהפסד במלחמה.

את טענתו זו בחן גומנס באמצעות הרחבה של המודל הכמותי של בנט וסתם על-ידי הוספת משתנה מסביר נוסף - סוג השלטון. גומנס מצא שהוספת המשתנה הזה, שינתה יחסית במעט את משקלם של המשתנים שמצאו בנט וסתם, למעט כמובן משקלו של המשתנה שהוסיף. התוצאות איששו את ההשערה של גומנס. בפרט, במלחמות שחיקה, מלחמה בה השלטון של המדינה המפסידה הוא "מעורב" נמשכת בתוחלת כמעט כפליים מאשר מלחמה בה השלטון בצד המפסיד הינו דמוקרטי או דיקטטורי.

לקחי מלחמת איראן-עיראק, בה משטרי שתי המדינות היו רודניים, אינם סותרים את המודל של גומנס. ייתכן שלו היה צבא עיראק ממשיך את פלישתו לאיראן בצורה נמרצת,¹²⁴ היה המשטר האיראני מסכים להפסקת אש מיידית, כפי שהציע צאדאם, כדי להיחלץ בהפסד "קטן" ולא בהפסד "גדול" שעלול להביא להפלת המשטר.¹²⁵ ההססנות העיראקית (או תקוותם להגביל את המלחמה) איפשרה לאיראנים להתעשת, להתארגן להגנה ואחר-כך להתקפות נגד, ולתחושה שהם, האיראנים, ינצחו, ועל כן אין למהר ולסיים את המלחמה. עם הצלחת התקפת הנגד האיראנית הבין הצד העיראקי שהוא עלול להפסיד הפסד "גדול" אם תימשך המלחמה, וביקש הפסקת אש תוך הסכמה להפסד "קטן", אך האיראנים לא היו מוכנים לתנאים כאלו, והמלחמה נמשכה עד שהתהפך הגלגל שנית.

במלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל המצב עלול להיות דומה - ישראל תתקשה לשכנע את האיראנים כבר בפתיחת המלחמה שהם יפסידו בה הפסד "גדול" (שמובנו, כפי שראינו, איום על קיום המשטר), ושלכן עדיף להם לקבל הפסד "קטן" ולסיים את המלחמה בלי איום על המשטר, בעוד שאם האיראנים ירגישו שידם על העליונה, הם לא יהיו מוכנים לקבל הפסקת אש עם הפסד "קטן" לישראל, גם אם ישראל תציע הסכם כזה.

בכל מקרה, בגלל הדומיננטיות של השפעת אסטרטגיית הענישה הצפויה במלחמה זו על משך המלחמה, הרי שגם תחת המודל של גומנס, מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל צפויה להיות ארוכה (גם אם קצרה יותר מאשר אילו היו המשטרים המעורבים במלחמה כזו משטרים "מעורבים").

גורמים שעשויים לקצר את המלחמה

הניתוח עד כאן בחן את המשך הצפוי של מלחמה עתידית, אם תפרוץ, בין ישראל לבין איראן. זאת, על בסיס ניתוח שיקולים אידיאולוגיים שיעים-ח'מיניים וניסיון היסטורי שהוכיח את הנכונות האיראנית לדבוק בס. אבל שיקולים מעשיים וגורמים חיצוניים שונים עשויים, לפחות לכאורה, לקצר את המלחמה. ביניהם:

- פעולות ישראליות שונות שמטרתן תהיה לקצר את המלחמה
- התערבות המעצמות
- השפעת נשק גרעיני, אם יהיה בידי מי מהצדדים

נושאים אלה מחייבים דיון שחורג מהיקף עבודה זו, אבל פטור בלא כלום אי-אפשר, ולכן אתייחס לנקודות אלה בקצרה.

פעולות ישראליות שונות

ברור שמלחמה אינטנסיבית וממושכת היא בניגוד לאינטרס הישראלי, שכן ישראל תתקשה לעמוד במלחמה כזו, כפי שהעריך כבר בן-גוריון בעת שבנה את תפישת הביטחון ששימשה את ישראל עשרות שנים.¹²⁶ החשש שמעלה מחקר זה מפני האפשרות של מלחמה ארוכה צריך לדרבן את הגורמים הרלבנטיים לחשיבה כיצד יכולה ישראל לגרום לקיצור המלחמה ככל שניתן, במחיר קביל. דרבון לתהליך חשיבה כזה היא, בסופו של דבר, מטרתו העיקרית של מחקר זה.

קשה לחזות מה יהיו הרעיונות שיועלו בהקשר זה, אך אתייחס לשני רעיונות כאלו: סיכול ממוקד ופגיעה קשה בתשתיות, בפרט בייצוא הנפט, של איראן.

סיכול ממוקד של ההנהגה הוכיח עצמו כדרך יעילה להביא ארגוני טרור להפסקת מעשי הטרור, ולכן ייתכן, לפחות לכאורה, שדרך זו תהיה יעילה גם להנעת הנהגת איראן להפסקת אש. גם אם נניח שביכולתנו לבצע סיכולים ממוקדים כאלה, ספק אם הדבר ישפיע על ההחלטות האיראניות

בשאלת המשך המלחמה. השטנה לישראל משותפת לכל ההנהגה האיראנית, ומכל מקום, ההנהגה האיראנית אינה תלויה אדם אחד. כך, המשיכה ההנהגה האיראנית לתפקד תוך מלחמה אף כשחוסלו מנהיגים איראניים מן השורה הראשונה על-ידי האופוזיציה באיראן. ב-28.6.1980 נהרגו בפיצוץ במרכז המפלגה הרפובליקנית האסלאמית השלטת, יו"ר המפלגה, האיאתוללה בהשטי, 27 חברי המג'ליס (הפרלמנט) ו-14 שרים וסגני שרים בממשלת טהרן. ב-30.8.1980 חוסלו באמצעות פצצת תופת הנשיא הנבחר ראג'אי (נבחר ב-28.7.1980) ומוחמד בונהאר, ראש הממשלה החדש שלו.¹²⁷ החיסולים הללו לא ממש השפיעו על התנהלותה ומדיניותה של איראן. אפשר, כמובן, לטעון שחיסולו של חימיני היה מביא להסכמה איראנית להפסקת אש מוקדם יותר. טענה זו אינה ניתנת לאישוש או לסתירה, אך כדאי לזכור שמשחלטה ההנהגה האיראנית, בסופו של דבר, להפסיק את האש במלחמתה בעיראק, היא חששה שהעם ימרוד ויטיל את המשטר שהטיף בזכות הסבל וההקרבה המתמשכים למען הצדק, ולפתע שינה את טעמו. רק אישיותו ומעמדו של חימיני, ותמיכתו הפומבית בהפסקת האש, היוו מחסום בפני התפתחות כזו.¹²⁸ לפיכך, ייתכן שחיסולו של חימיני היה דווקא מונע מההנהגה האיראנית להפסיק את האש, מחשש להפלת המשטר.¹²⁹ לכן נראה שאין בסיס מוצק להנחה שמדיניות חיסולים ממוקדים של ההנהגה האיראנית בעת מלחמה, תביא את ההנהגה האיראנית להחלטה להפסיק את האש במלחמה עם ישראל.

פגיעה בתשתיות האיראניות צפויה בהחלט להיות חלק מהתגובה הישראלית, כפי שנתקפו תשתיות במדינות האויב במלחמות קודמות, בפרט בסוריה במלחמת יום הכיפורים ובמלחמת לבנון הראשונה, בלבנון (במגבלות), במלחמת לבנון השנייה ובעזה במבצע "עופרת יצוקה". עם זאת, הנזקים שגרמה עיראק לכלכלה האיראנית, ובכלל זה לתשתיות האיראניות כולל יצוא הנפט, היו עצומות ולא הן ששברו את רוח הלחימה האיראנית.¹³⁰ קשה לפיכך להניח שתקיפת תשתיות באיראן תביא לקיצור המלחמה מול אויב חדור מוטיבציה ותחושת שליחות במלחמתו.

התערבות המעצמות

מרבית מלחמות ישראל-ערב נפסקו בלחץ המעצמות, ולכן סביר, לפחות לכאורה, שגם מלחמה בין איראן לבין ישראל תופסק על-ידי המעצמות בעודה באיבה, ולפיכך תהיה מלחמה קצרה ולא ארוכה, בניגוד להערכתו.

לדעתי, הניסיון ההיסטורי אינו רלבנטי במיוחד במקרה זה. הלחץ של המעצמות להפסיק את המלחמה, היה מכוון תמיד נגד ישראל, בפרט כשידה הייתה על העליונה. במלחמה בין ישראל לבין איראן כנראה שלא יהיה צורך ללחוץ על ישראל להפסיק את האש - ישראל תהיה מוכנה לכך, קרוב לוודאי. איראן תהיה זו שתצצה להמשיך במלחמה, בעיקר מטעמים אידיאולוגיים שיעים-חימיניים.¹³¹ קשה לראות שהמעצמות יצליחו להגיע

להסכמה ללחץ אפקטיבי על איראן להפסיק את האש (אם בכלל ירצו בכך, בפרט רוסיה),¹³² וגם לאחר שיגיעו להסכמה כזו, קשה לראות איך יוכלו ללחוץ עליה באופן אפקטיבי.¹³³ איראן עמדה בפני אמברגו מקיף למדי לאספקת נשק במלחמת איראן-עיראק, ומאז, כלקח מאותה מלחמה, שיפרה מאוד את יכולותיה העצמאיות בתחום פיתוח וייצור אמצעי לחימה, וסביר שאף בתחום המלאים הנדרשים. העולם המוסלמי, ובפרט הערבי, לא ישתף פעולה עם לחצים אמריקניים על איראן, ועלול לטרפדם.¹³⁴

ניסיונות ישראליים לפגיעה קשה במערך יצוא הנפט האיראני, במטרה להביא לעלייה תלולה במחירי הנפט בעולם, עלייה שתמריץ את המעצמות להתערב לעצירת המלחמה, עלולים לפעול כבומרנג. הלחץ (האמריקני) עלול להיות מכוון דווקא על ישראל להפסיק את תקיפת מערך ייצור ויצוא הנפט האיראני, ויצואניות הנפט הערביות הגדולות יוכלו להגדיל את התפוקה כדי לטרפד את מאמצי ישראל.

הדרך המעשית שעומדת בפני ארצות הברית לקצר את המלחמה, היא להצטרף למלחמה נגד איראן. ראינו לעיל (בניתוח המודל של צ'אן) שפתיחה אמריקנית נמרצת במלחמה נגד איראן אכן תביא למלחמה קצרה - אבל האם תכנס ארצות הברית למלחמה כזו?¹³⁵ בפרט בצורה נמרצת, למעט אולי כדי להציל את ישראל אם תעמוד בפני חיסול פיזי? ארצות הברית אף עלולה, כפי שהעלה מגן¹³⁶ כהשערה, לשלם במטבע ישראלי כדי לשפר את יחסיה עם איראן ועם כלל העולם המוסלמי, ודווקא ללחוץ על ישראל להיכנע ולהסכים לויתורים מפליגים (איו"ש, הגולן וירושלים), שיירצו את האיראנים, וזאת בניגוד לאינטרסים הישראליים. כפי שהצגתי לעיל, בתיאור המודל של וויטמן, לא ברור כלל שוויתורים כאלה יספקו את איראן שתבין שידה על העליונה, והיא עלולה לדרוש ווויתורים ישראליים מפליגים עוד יותר.

נראה מכאן שהישועה (קיצור המלחמה) לא תבוא מהתערבות המעצמות.

נשק גרעיני

דיון בהשפעת נשק גרעיני על המלחמה, אם ימצא בידי מי מהצדדים, הוא מורכב, וחורג מגבולות עבודה זו. נסתפק כאן רק באמירה שהפעלת נשק גרעיני אכן יכולה לקצר (ובעצם להפסיק) את המלחמה, אך שהדרך עד להפעלת נשק כזה הינה ארוכה, ובינתיים המלחמה תימשך.

קיצור המלחמה – סיכום ביניים

הפסקה מהירה של מלחמה עם איראן הינה אינטרס ישראלי ברור. איראן, מצדה, עלולה לגלות נכונות למלחמה כואבת ומתמשכת, כמחיר קביל למען ה"צדק" שבתיקון העוול של הפגיעה באסלאם ובמוסלמים שגורם עצם קיומה של מדינת ישראל. נוכח עמדה איראנית כזו, שכמותה נקטו האיראנים במלחמתם בת שמונה השנים בעיראק, תתקשה ישראל למצוא

משך המלחמה ותנאי הסיום של מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל

דרכים ישירות ויעילות ללחוץ עליהם. בפרט, לא מובטח כלל שתקיפה מסיבית של תשתיות, כולל תשתיות יצוא הנפט האיראני, וסיכולים ממוקדים של מנהיגים איראניים, יניעו את האיראנים להפסיק את המלחמה. דרכי לחץ עקיפות, בפרט באמצעות מעורבות המעצמות, אינן בהכרח בידי ישראל או לטובתה.

לסיכום, לא נראה שיש בידינו דרך ברורה ויעילה לקיצור המלחמה בין איראן לבין ישראל, אם אכן תפרוץ.

סיכום

התקווה שלא תפרוץ מלחמה בין איראן לבין ישראל בשנים הקרובות, למרות הדיבורים על מלחמה כזו משני הצדדים, מניחה שהעוינות האיראנית העמוקה כלפי ישראל, שמקורה דתי והמשולבת בתפיסה הבסיסית השיעית של הנכונות להקרבה למען ה"צדק", הינה, ותישאר, בגדר דיבורים בלבד, ושניגוד האינטרסים הפוליטיים בין המדינות, אינו מצדיק מלחמה ביניהן.

אם למרות זאת תפרוץ מלחמה כזו, הרי שהיא עלולה להיות מלחמה ארוכה, שמשכה ימדד בשנים ולא בשבועות. הערכה זו מבוססת על ניתוח התפישה השיעית-ח'מינית שהובאה לעיל ושהדבקות האיראנית בה, למרות מחירה הכבד מאוד, הודגמה במלחמת איראן עם עיראק, ונתמכת בשורה של מודלים כלליים העוסקים במשך מלחמות. ניתוח ראשוני של מתארי לחימה אפשריים, פעולות ישראליות לקיצור המלחמה, ומעורבות אפשרית של המעצמות, אינם מצביעים על מנגנון וודאי לקיצור המלחמה, בתנאים קבילים על ישראל.

בשל מבנה החברה והמשק הישראלי, בנה דוד בן-גוריון תפישת ביטחון שתבטיח, ככל הניתן, מלחמות קצרות, שכן מלחמה ממושכת עלולה להעמיד בפני ישראל אתגרים קשים במיוחד - חברתיים,¹³⁷ כלכליים וצבאיים. לפיכך, אסור לנו להתעלם מהסיכוי, הגבוה לדעתי, שאם תפרוץ מלחמה עם איראן היא תהיה ממושכת. חשש זה ממלחמה ארוכה מחייב הכנות מתאימות מראש. הכנות אלה צריכות להיות בראש ובראשונה במישור התודעה - קבלה והפנמה של אפשרות כזו, ולאחר מכן תכנון ובניית מענה מתאים, בפרט כזה שיוכל להביא לקיצור המלחמה, תוך שמירה על האינטרסים הישראליים.

מקורות

- Afrasiabi, K.L., "The Myth of an Israeli Strike on Iran," *Asia Times*, 7 April 2005.
- Alfoneh, A., "Iran's Suicide Brigades: Terrorism Resurgent," *Middle East Quarterly*, Vol. 16, No. 1, (Winter 2007).
- Arend, A.C., "The Role of the United Nations in the Iran-Iraq War" in C.C. Joyner (ed.) *The Persian Gulf War - Lessons for Strategy, Law and Diplomacy* (Greenwood Press, 1990).
- Bennett, D.S. and Stam, A.C., "The Duration of Interstate Wars 1816-1985," *American Political Science Review*, Vol. 90, No. 2 (1996) pp. 239-57.
- Bennett, S. and Stam, A.C., "Predicting the Length of the 2003 U.S.-Iraq War," *Foreign Policy Analysis*, Vol. 2, No. 2 (2003), pp. 101-116.
- Bill, J.A., "Morale vs Technology: The Power of Iran in the Persian Gulf War," in F. Rajee (ed.) *The Iran-Iraq War: The Politics of Aggression* (1993).
- Chan, S., "Explaining War Termination: A Boolean Analysis of Causes," *Journal of Peace Research*, Vol. 40, No. 1 (2003), pp. 49-66.
- Chubin, S., "Iran and the War: From Stalemate to Ceasefire," in E. Karsh (ed.) *The Iran-Iraq War: Impact and Implications* (London: Macmillan, 1989), pp. 13-25.
- Cordesman, A.H. and Wagner, A.R., *Lessons of Modern War, Vol II: The Iran-Iraq War* (Westview, 1990).
- Dekker, I.F., "Criminal Responsibility and the Gulf War of 1980-1988: The Crime of Aggression," in I.F. Dekker and H.G. Post (eds) *The Gulf War of 1980-1988: The Iran-Iraq War in International Legal Perspectives* (The Hague: Asser Institute, 1992).
- Dilip, H., *The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict* (Grafton, 1989).
- Evron, Y., "An Israel-Iran Balance of Nuclear Deterrence: Seeds of Instability," in E. Kam (ed.) *Israel and Nuclear Iran: Implications for Arms Control, Deterrence and Defense*, Memorandum No. 94 (Tel-Aviv: INSS, 2008), p 47-63.

- Fathi, N., "General Says Iran Can Strike Back at Israel," *The New-York Times*, 20 September 2007.
- Gieling, S., *Religion and War in Revolutionary Iran* (London: Tauris & Co., 1999).
- Goemans, H.E., "Fighting for Survival – The Fate of Leaders and the Duration of War," *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 44, No. 5 (2000a), pp. 555-579.
- Goemans, H.E., *War and Punishment* (Princeton University Press, 2000b).
- Grummon, S.R., *The Iran-Iraq War: Islam Embattled* (Prager, 1982).
- Gurr, T.R., Jagers, K., and Moore, W., *Polity II Codebook* (Boulder: University of Colorado 1989).
- Hoffer, E., *The True Believer (Thoughts on the Nature of Mass Movements)* (Harper and Row, 1951).
- Hasenclever, A. and Rittberger, V., "Does Religion Make A Difference?" in P. Hatzopoulos and F. Petitto (eds) *Religion in International Relations: The Return from Exile* (NY: Palgrave Macmillan, 2003).
- Hooglund, E., "Strategic and Political Objectives in the Gulf War – Iran's View," in C.C. Joyner (ed.) *The Persian Gulf War – Lessons for Strategy, Law and Diplomacy* (Greenwood Press, 1990) pp. 37-59.
- Hooglund, E., "The Islamic Republic at War and Peace," *Middle East Report*, Vol. 156 (1989), pp. 4-12.
- Ike, N., *Japan's Decision for War: Records of the 1941 Policy Conferences* (Stanford University Press, 1967).
- Ikle, C., *The Social Impact of Bomb Destruction* (University of Oklahoma Press, 1958).
- Ikle, C., *Every War Must End* (New York: Columbia University, 1977).
- Kamran, M., *The Economic Consequence of the Gulf War* (London: Routledge, 1990).
- Karsh, E. (ed.) *The Iran-Iraq War: Impact and Implication* (MacMillan, 1989).
- Katz, M.N., "Putin, Ahmadinejad and the Nuclear Crisis," *Middle*

- East Policy*, Vol. 13, No. 4 (2006), pp. 125-131.
- Khadduri, M., *War and Peace in the Law of Islam* (John Hopkins Press, 1955).
- Khadduri, M., *The Gulf War – the Origins and Implications of the Iraq-Iran Conflict* (Oxford, 1988).
- Khomeini, R., *Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini*, edited and translated by H. Algar (Berkley: Mizan Press, 1981).
- Khumayni, R., *An Unabridged Translation of Resaleh Towzih al masael, by Ayatollah Sayyed Rubo Slah Mausavi Khamenini*, translated by J. Borujerdi, (Westview Press 1984).
- MacDonald, C.G., "Iran, Iraq, and the Cease-Fire Negotiations: Contemporary Legal Issues," in C.C. Joyner (ed.) *The Persian Gulf War – Lessons for Strategy, Law and Diplomacy*, (Greenwood Press, 1990), pp. 209-224.
- Maghen Z., "From Omnipotence to Impotence: A Shift in the Iranian Protrayal of the 'Zionist Regime'," *Mideast Security and Policy Studies*, Vol. 78 (2008).
- Mattes, T. and Morgan, C., "When do They Stop – Modeling the Termination of War," *Conflict Management and Peace Science*, Vol. 21 No. 3 (2004), pp. 179-193.
- Menashri, D., "Iran: Doctrine and Reality," in E. Karsh (ed.) *The Iran-Iraq War: Impact and Implications* (London:, Macmillan 1989), pp 42-57.
- Mitchell, C.R. and Nicholson, M., "Rational Models and the Ending of Wars," *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 27 (1983), pp. 495-520.
- Momtaz, D., "The Implementation of UN Resolution 598," in F. Rajaei (ed.) *Iranian Perspectives on the Iran-Iraq War* (University Press of Florida, 1997), pp. 123-132.
- Pelletiere, S.C. and Johnson, V.D. II, *Lessons Learned: The Iran-Iraq War* (Strategic Studies Institute, US Army War College, 1991).
- Rajaei, F., "Views from Within," in F. Rajaei (ed) *Iranian Perspectives on the Iran-Iraq War* (University Press of Florida, 1997).
- Rajaei, F., *The Iran-Iraq War: The Politics of Aggression*

- (University Press of Florida, 1993).
- Ramazani, R.K., "Who Started the Iran-Iraq War?" *Virginia Journal of International Law*, Vol. 33, No. 1, (Fall 1992), pp. 70-71.
- Rubin, U., "Missile Defense and Israel's Deterrence against a Nuclear Iran," in E. Kam (ed.) *Israel and Nuclear Iran: Implications for Arms Control, Deterrence and Defense* (INSS Memorandum 94, 2008), pp. 65-81.
- Segal, D., "The Iran-Iraq War: A Military Analysis," *Foreign Affairs*, Vol. 66 (1988), pp. 946-963.
- Shemirani, S.T., "The War of the Cities," in F. Rajee (ed.) *The Iran-Iraq War: The Politics of Aggression* (University Press of Florida, 1993), pp. 32-40.
- Shichor, Y., "Competence and Incompetence: The Political Economy of China's Relation with the Middle East," *Asian Perspectives*, Vol. 30, No. 4, (2006), pp. 39-67.
- Slantchev, L., "How Initiators End Their Wars: The Duration of Warfare and the Terms of Peace," *American Journal of Political Science*, Vol. 48, No. 4, (2004), pp. 813-829.
- Tabatabai, A.S.M.H., *Shi'ite Islam*, translated by Seyyed Hossein Nasr (London: Allen and Unwin, 1975).
- Tousi, R.R., "Containment and Animosity: The United States and the War," in F. Rajaei (ed.) *Iranian Perspectives on the Iran-Iraq War*, (University Press of Florida, 1997), pp. 49-61.
- Vuchinich, S. and Teachman, J., "Influences on the Duration of Wars, Strikes, Riots and Family Arguments," *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 37, No. 3, (1993), pp. 544-568.
- Werner, S., "Negotiating the Terms of Settlement: War Aims and Bargaining Leverage," *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 42, No. 3, (1998), pp. 321.
- Wilbur, R.M., "The Iran-Iraq War: An Analysis of the Cease-fire," *The Fletcher Forum of World Affairs*, Vol. 14, (1990).
- Wittman, D., "How a War Ends: A Rational Model Approach," *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 23, (1979), pp. 743-763.
- Wright, C., "Implications of the Iran-Iraq War," *Foreign Affairs*, (Winter 1980-1981), pp. 277.
- Wright, C., "Religion and Strategy in the Iran-Iraq War," *Third*

World Quarterly, Vol. 7, (1985), pp. 839-852.

Zartman, I.W., "Ripening Conflict, Ripe Moment, Formula and Mediation," in D. BenDahmane and J. McDonald (eds), *Perspectives on Negotiation* (Government Printing Office, 1986).

Zartman, W.I., "The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments," *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol. 1, No. 1, (2001), pp. 8-18.

Zartman, W.I., "Ripeness: The Hurting Stalemate and Beyond," in W.I. Zartman (ed.) *International Conflict Resolution after the Cold War*, (2000).

Zonis, M. and Brumberg, D., "Shi'ism As Interpreted by Khomeini: An Ideology of Revolutionary Violence," in M. Krammer (ed.) *Shiism, Resistance and Revolution* (London: Westview Press, 1987).

- אבן ש', "סנקציות כלכליות על אירן", *מבט על* 185, ספטמבר 2006.
- איראן - "מן הגלישה באינטרנט ועד לוחמת מידע", *הכנס השלישי של לוחמת המידע הממוחשב*, אוניברסיטת ת"א, 25 דצמבר 2007.
- אלרון מאיר, "חוסן לאומי בישראל: השפעת האינתיפאדה השנייה על החברה הישראלית", *מרכז יפה*, מזכר 81, ינואר 2006.
- בן-גוריון דוד, "סקירת מצב הביטחון", *מערכות* 280-279, 1981, עמ' 2-11.
- בת-יאור, *הדימים - בני חסות יהודים ונוצרים בצל האסלאם* (ירושלים, הוצאת כנה, 1986) (המקור בצרפתית, 1980).
- ג'רבי ר', "אם ישראל תתקוף", *פוסט עמ' 9*, 22.04.2009.
- ליטבק מאיר, "שלטון חכם הדת באיראן: חזון ומציאות", *המזרח החדש*, כרך מב, תשס"א (2001) עמ' 167-184.
- ליטבק מאיר, "איראן וישראל: האיבה האידאולוגית ושורשיה", *עיונים בתקומת ישראל*, כרך 14 תשס"ד (2004), עמ' 367-392.
- לפידות-פירילה, ענת: "הנטל של האדם התורכי - הגמוניה וזהות במדינות החוף התורכית". *הרצאה במסגרת כנס לאומיות, חילון ודת במזה"ת*. אוניברסיטת תל-אביב/מרכז דיין, 30.03.2009.

משך המלחמה ותנאי הסיום של מלחמה עתידית בין איראן לבין ישראל

מנשרי דוד, איראן לאחר ח'מיני : אידאולוגיה מהפכנית לעומת אינטרסים לאומיים (אוניברסיטת תל-אביב, 1999).

סיוון, עמנואל, קנאי האסלאם, (ספרית אופקים, עם עובד 1986).

פרדו אלדד, "גלובליזם ואסלאם חדש : איראן כשחקן דתי", זמן איראן, קו אדום, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 2008.

צימט, ר', "לאומיות איראנית, אסלאם שיעי ואינטרסים ממלכתיים במדינות החוץ האיראנית", הרצאה במסגרת כנס לאומיות, חילון ודת במזה"ת. אוניברסיטת תל-אביב/מרכז דיין, 30.03.2009.

שוהם, ד', "נשק כימי וביולוגי בידי מדינות ערב ואיראן - איום קיומי כלפי ישראל?", בס"א, עיונים בביטחון המזה"ת, מספר 43, 1999.

שוהם, ד', "כיצד תגמול איראן על תקיפת מתקניה הגרעיניים?", נתיב, ינואר 2008, עמ' 20-35.

הערות

- ¹ לדוגמה Afarsiabi 2005
- ² Maghen 2008
- ³ תקיפה ישראלית של מתקני גרעין איראניים שמטרתה לפגוע במימוש תכנית הנשק הגרעיני האיראני, תקיפה ביוזמה איראנית (מימוש החזון האיראני לחיסול ישראל, בעיתוי שיגור משיקולים איראניים פנימיים או מהערכה איראנית של חולשה ישראלית וניצול ההזדמנות), הידרדרות למלחמה כזו בעקבות מלחמה בין ישראל לבין סוריה (אולי בעקבות מלחמת לבנון שלישית), הידרדרות בעקבות הסלמה קשה בין ישראל לבין הפלסטינים ועוד.
- ⁴ ניתוח חלופות אפשריות של ניהול מלחמה כזו מצד איראן, מוצג בהמשך.
- ⁵ כפי שצאדאם חוסיין היה נכון לנסיגה מכל השטחים האיראניים שכבש ולהפסקת אש, כבר ב-20.6.1982. איראן לא הסכימה להצעתו ודרשה דרישות מרחיקות לכת כתנאי להפסקת האש, ביניהן הדחתו והחלפת המשטר בעיראק, דבר שצאדאם כמונן לא היה יכול להסכים לו. מלחמת איראן-עיראק נמשכה עוד שש שנים. ראו, לדוגמה, Cordesman and Wagner 1990 p. 141.
- ⁶ אין להמעיט בחשיבותה של הכנה כזו. בתשובה לשאלה מדוע הופסק מבצע "עופרת יצוקה" לאחר 22 ימי לחימה, צוטט, בשידורי ישראל ברשת ב' ב-19.1.09 בשעה 05:06, "שר בכיר בממשלה", כי "הפסקנו את המבצע כי התעייפנו..."
- ⁷ Chan 2003, Goemans 2000a, Bennett and Stam 1996
- ⁸ Mitchell and Nicholson 2003, Zartman 2000, Wittman 1997, Vuchinich and Teachman 1993
- ⁹ Rubin 2007
- ¹⁰ באתר globalsecurity מה-12.01.09 לדוגמה, מוערך שלאיראן 25-100 טילי שיהאב 3.
- ¹¹ תגובה איראנית מתוכננת לתקיפה ישראלית, לדברי סגן מפקד חיל האוויר האיראני המצוטט ב Fathi 2007.
- ¹² כניסתה של סוריה למלחמה בישראל, בעקבות מלחמה בין איראן לבין ישראל אינה וודאית, ותיקבע על פי השיקולים הסוריים. כדאי להזכיר שסוריה נמנעה מכניסה למלחמת איראן-עיראק לצדה של איראן, על אף העוינות בין סוריה לבין עיראק דאז, אך סייעה לאיראן על-ידי סגירת צינור הנפט העיראקי שעבר בשטחה (כתוצאה הפסידה עיראק כחמישה מיליארד דולר בשנה), ואף סייעה לחבל בצינור הנפט העיראקי שעבר בשטח טורקיה, ומטוסים סוריים חדרו למרחב האווירי של עיראק כנראה בכוונה לאלצה להעביר כוחות מהחזית האיראנית לגבולה המערבי. בנוסף, סיפקה סוריה נשק ותחמושת לאיראן בשנות המלחמה הראשונות, וסייעה ביד המורדים הכורדים בעיראק במרבית משך המלחמה (Grummon 1982 ו-Cordesman and Wagner 1990 p. 5, 134). עם זאת, יש לזכור שהקשרים בין סוריה לבין איראן היו אז בתחילת בנייתם, וסוריה הייתה הרבה פחות תלויה באיראן מכפי שהיא היום. סוריה גם לא התערבה ישירות במלחמת לבנון השנייה (אך כנראה סייעה לחזבאללה באספקת רקטות, משגרים ומודיעין), וב"עופרת יצוקה".
- ¹³ כולל טק"ק איראני לטווחים המתאימים, שהוצב בסוריה במסגרת הסכם ההגנה בין המדינות, לפחות על פי ה-Daily Telegraph מה-25.6.2007.
- ¹⁴ על פי דברי "מקורות ביטחוניים" בישראל למגזין TIME ב-31.03.09, כלל משלוח הנשק מאיראן לחמאס, שהותקף בסודן בינואר 2009, "מלאי של טילים שאיימו על תל אביב". משלוח זה יורט והושמד, כנראה, אך האם כל המשלוחים מסוג זה יורטו?
- ¹⁵ על פי שוהם 2008, יש בידי האיראנים, מבחינה טכנית, יכולת לשגר טילי שיהאב 3 חמושים ברש"קים לא-קונבנציונאליים (כימיים, ביולוגיים ורדיולוגיים). על פי שוהם 1999, יש בידי הסורים טק"ק נושא רש"ק כימי, ויתכן שאף ביולוגי.
- ¹⁶ והפעם יצטרך צה"ל להחזיק בשטח באופן ישיר, ללא כוח דמוי צד"ל, ועל שטחים גדולים פי כמה משטחה של רצועת הביטחון בזמנה. מצב זה, וקווי האספקה הארוכים בתוך השטח המוחזק, יחשפו את צה"ל לפגיעות קשות בהרבה מאשר בשנות השנות האחרונות בדרום-לבנון (כ-25-35 חללים בשנה, בממוצע)
- ¹⁷ Evron 2008

¹⁸ הסכם זה, שאושר בממשלה ובפרלמנט העיראקי בסוף נובמבר 2008, טעון אישור משאל עם ב-30.7.2009. אם יאושר ההסכם, הרי שהאמריקנים יצטרכו לעזוב את עיראק עד ה-31.12.2011 לכל המאוחר (פרק 24 סעיף 1 בהסכם), והעיראקים רשאים לבקש בכל עת לפני כן את יציאת הכוחות האמריקנים מארצם (פרק 24 סעיף 4 בהסכם). אם לא יאושר ההסכם, שיש לו מתנגדים רבים, או אם תקום ממשלה בעלת מדיניות שונה מהנוכחית לאחר הבחירות בעיראק בסוף שנה זו, יוכלו העיראקים לדרוש שהאמריקנים יעזבו את עיראק בהקדם, שכן מנדט האו"ם שניתן לכוחות הקואליציה לשהות בעיראק, פג ב-31.12.2008.

¹⁹ לדוגמה בציר בסרה-נצריה-נג'ף-רמדי-אבו קמאל-דיר אז זור.

²⁰ לפידות-פירילה 2009.

²¹ זאת על פי התקשורת הישראלית והזרה (לדוגמה, כותרת ראשית ב"מקור ראשון" מה-8.05.2009, והעתון Jimma Times, המודפס בעיר המחוז האתיופית בשם זה, מה-11.05.2009. ראה www.jimmatimes.com).

²² כולל, על פי שוהם 2008, אפשרות לטרור בלתי קונבנציונאלי, כגון פיזור חומרי כב"ר (כימי, ביולוגי, רדיוולוגי) על ידי מחבלים, לזיהום ערים, מאגרי מים ועוד.

²³ Alfoneh 2007 טוען שאיראן בנתה מסגרות של מפגעים מתאבדים שיופעלו בתגובה להתקפה על איראן. טופס הגיוס למפגעים מתאבדים כאלה, שכמותו מציג אלפונה במאמרו, מציע אפשרות להתנדב לפעולה נגד אחת משלוש מטרות. ביניהן "ישראלים בירושלים".

²⁴ אירן 2007.

²⁵ אפשר להניח, ולקוות, שהחברה הישראלית תחזיק מעמד במלחמה כזו. אלרן 2006 מצא, לאחר שחקר את חוסן החברה הישראלית באינתיפאדה השנייה, בעיקר על בסיס ניתוח סקרי דעת קהל, ש"הציבור הישראלי ניחן בחוסן בערכים גבוהים" וש"האופן שהחברה הישראלית נראית בו...נותן בהחלט מקום לאופטימיות בעתיד". עם זאת, גם אלרן עצמו מציין חולשות בחוסנה של החברה הישראלית כמו עליה ניכרת בממוצע השנתי בשעור הירידה מהארץ בארבע שנות האינתיפאדה לעומת השנים שקדמו לה" (עמ' 42), ו"ברור שקיים פער ניכר בין הבעת נכונות כזו [לעשות למען המדינה] בסקרים, לבין התגייסות בפועל להתנדבות פעילה" (עמ' 43). מעבר לזה, כלל לא ברור שניתן להקיש מהתנהגות הציבור הישראלי בזמן האינתיפאדה, להתנהגותו תחת ירי טק"ק או ירי רקטי מסיבי. אלרן מציין שניתוח הפניות לעזרה רפואית נפשית מעלה שהציבור התייחס אחרת לטק"ק העיראקי ולאינתיפאדה השנייה: "במלחמת המפרץ הראשונה הורגשה בעליל אווירה של מצב חירום, וזו התחזקה מאוד בשל הפסקת שגרת הפעילות במדינה ובשל הפניה של מרבית המשאבים להתמודד עם מציאות לא מוכרת. מנגד, ככל הנראה - להערכת החוקרים - הציבור רואה באינתיפאדה לא מצב חירום אלא ניסיון להמשיך בשגרת החיים, למרות ההתמודדות עם המציאות הביטחונית הקשה" (עמ' 38). במילים המעטות שמייחד אלרן להתנהגות הציבור תחת ירי טק"ק (עמ' 23) הוא מציין שרבים מתושבי תל-אביב אף עזבו את ביתם (או נמלטו ממנו) במלחמת המפרץ הראשונה, על אף שהייתה זו, לדבריו, "התקפה מינורית למדי" (עמ' 23)! אם תפרוץ מלחמה עם איראן, יצטרך הציבור הישראלי לעמוד במבחן קשה יותר, שעלול לכלול מתקפה משולבת של ירי טק"ק איראני, ולו ספוראדי, ואולי גם ירי טק"ק סורי מסיבי למדי, ירי רק"ק, כולל רק"ק ארוך טווח, מסיבי של החזבאללה, לחימה קרקעית מתמשכת בלבנון, גיוס מילואים מתמשך לקידום פני מתקפה ברמה"ג ומתקפת טרור בארץ ובחו"ל.

²⁶ שוהם 2008 רואה שימוש באמצעים כימיים, ביולוגיים ורדיוולוגיים "כאופציה איראנית סבירה העלולה להתמש במלואה או בחלקה במקרה של התקפה על מתקני הגרעין של איראן" (עמ' 30).

²⁷ ובעבר גם יו"ר המועצה לביטחון לאומי באיראן, ונציג איראן לשיחות עם סאב"א על התוכנית הגרעינית האיראנית.

²⁸ גירבי 2009.

²⁹ שוהם 2008, עמ' 28-29, מביא איומים של מנהיגים איראניים נוספים לגבי חומרת התגובה האיראנית על מתקפה ישראלית, ודן ביכולת איראן לממש איומים אלה.

³⁰ תומכיו (סיעתו) של עלי, ומכאן השם "שיעה" (=סיעה).

³¹ מנשרי 1999, עמ' 7.

³² Zonis and Brumberg 1987, סיוון 1986.

³³ סיוון 1986 עמ' 133.

- ³⁴ תופעת המחבלים המתאבדים נגדנו, נתפסת כצעד הגנתי מובהק בעיני חכמי דת מוסלמים (ואפילו סונים). לכן, לתפישתם, אין זה עומד בניגוד לגינוי והאיסור על איבוד לדעת.
- ³⁵ כך, לדוגמה, אמר ח'מיני בנאומו במדרסת פאיזייה שבעיר קום, כבר ב-3.6.1963 "ישראל מתנגדת לקיום הקוראן באיראן, ישראל מתנגדת לקיום העולמא באיראן, ישראל היא זו שביצעה את הטבח במדרסת פאיזייה, ... ישראל רוצה לסלק את הקוראן אותו היא רואה כמכשול בדרכה... חכמי הדת הם מכשול בדרכה והם חייבים להיעלם... מרכזי לימוד הדת הם מכשול בדרכה והם חייבים להישמד...". תרגום חופשי מ-Khomeini 1981 pp. 177-178.
- ³⁶ בת-יאור 1986.
- ³⁷ כך, לדוגמה, מקורו של הטלאי הצהוב הידוע מאירופה של ימי הביניים והתקופה הנאצית הוא מוסלמי - הרחבה של התקנות של מוחמד והחליף עומר (הראשון), על-ידי החליף עומר השני (מת ב-720 לספירה). ראה Khadduri 1955 pp. 193-197.
- ³⁸ ליטבק 2004, עמ' 370.
- ³⁹ ליטבק תשס"א (2001).
- ⁴⁰ חגית-אל-אסלאם. אף שקודם בהיררכיה הדתית לדרגת איתוללה עם היבחרו לתפקידו, עדיין נותר ח'אמנהאי זוטר למדי בהיררכיה הדתית.
- ⁴¹ ראפסאנגיני, כפי שמצוטט ב-Menashri 1989 p. 45 (בתרגום חופשי שלי לעברית).
- ⁴² מנשרי 1999, עמ' 106-114.
- ⁴³ ליטבק 2004, עמ' 369.
- ⁴⁴ זו גם הערכתו של אבן 2006, להשפעתן של הסנקציות הנוכחיות על איראן.
- ⁴⁵ Maghen 2008, p. 12.
- ⁴⁶ ראה ניתוח מפורט בנושא בפרדו 2008.
- ⁴⁷ Evron 2008.
- ⁴⁸ Maghen 2008.
- ⁴⁹ צימט 2009, טוען שמדיניות החוץ האיראנית משלבת את החזון המהפכני-אסלאמי עם אינטרסים ממלכתיים איראניים, ונותנת עדיפות לאחד מהם לגופו של עניין. ביחס לישראל, החזון והאינטרסים מובילים לאותו כיוון. פרדו 2008 (עמ' 155) מצייין כי "ברמה התיאורטית לא ניתן להפריד בגלובליזם האיראני בין שיקולים פרגמטיים לשיקולים רוחניים-אידאולוגיים".
- ⁵⁰ ולפי פרדו 2008 (עמ' 156), ארה"ב עשויה לחזור בתשובה, אף בעיני הרפורמיסטים, אם רק תיחלץ ממנהיגיה ומקבוצות היהודים השולטים בה.
- ⁵¹ מנשרי 1999, עמ' 110-111.
- ⁵² אין לראות בסירובה של ממשלת איראן להתיר לכ-600 אנשי בסגיי לצאת לעזרת החמאס בעת מבצע "עופרת יצוקה" (צימט 2009), נסיגה מדרכה זו או התמתנות כלפי ישראל. קרוב לוודאי שהאיראנים העריכו נכונה את הקושי הלוגיסטי-מבצעי בהעברת מתנדבים אלה לעזה בזמן, ואת תרומתם המעטה שם, לעומת הנזק התדמיתי והפוליטי הצפוי, ולכן נהגו כפי שנהגו. עם זאת כדאי לציין שהתייחסותם למבצע הייתה "כל יום הוא עשורה [יום נפילת האימאם הנערץ חוסיין בן עלי] וכל קרב הוא כרבלה [הקרב בו נפל חוסיין]". זו הייתה הססמה האיראנית המובילה גם במלחמה בעיראק.
- ⁵³ Hasenclever and Rittberger 2003 pp. 117-119 (עיין גם במקורות 30 וגם 37, 45 שהם מביאים).
- ⁵⁴ Khadduri 1955 Ch. XII.
- ⁵⁵ ב-3.10.1978.
- ⁵⁶ ראה דיון מפורט בנושא ב-Khadduri 1988 pp. 104-116.
- ⁵⁷ הידוע שבהם - התנקשות בחייו של סגן ראש ממשלת עיראק, טארק עזיז, בתחילת אפריל 1980.
- ⁵⁸ השאלה מי אשם בפרוץ המלחמה נדונה במחקרים רבים. יש התולים את הקולר בעיקר באיראן (לדוגמה Khadduri 1988), ויש שברור להם שעיראק אשמה (Bill 1993 p. 199). רוב החוקרים מייחסים אחריות לשני הצדדים, בחלוקות שונות. כמעט כל החוקרים התעלמו מהדו"ח שהפיץ מזכ"ל האו"ם דה-קווייר בסוף 1991, לקראת סיום תפקידו ובהתאם למטלה בסעיף 6 בהחלטה 598, לבחון, בעזרת איראן ועיראק, מי האשם במלחמה. דה-קווייר קבע חד-משמעית שעיראק היא התוקפן, ושהתגרירות האיראניות

- שקדמו להתקפה העיראקית ב-22.9.80 לא הצדיקו התקפה לא מידתית ומתמשכת עיראקית זו. ראה (1991) UN Doc. s/23273, ובפרוט רב ב-Ramazani 1992.
- ⁵⁹ חלוקה זו היא על פי 77 p. Cordesman and Wagner 1990. חלוקה אפשרית אחרת היא זו שמביא Hooglund 1990 p. 40 כחלוקה האיראנית: שלב המתקפה העיראקית וההתגוננות האיראנית שנמשך מספטמבר 1980 ועד יוני 1982, שלב ההתקפה האיראנית מיולי 1982 ועד ינואר 1984, שלב מלחמת המיכליות והתיקו ביבשה שנמשך עד פברואר 1987, ושלב המעורבות האמריקנית, ממרס 1987 ועד יולי 1988, תום המלחמה.
- ⁶⁰ מכתבו של קורט ולדהיים, מזכ"ל האו"ם, לשני הצדדים ב-23 ספטמבר 1980. מצוטט ב-Arend 1990 p. 191.
- ⁶¹ החלטה 479 מה-28.9.80, החלטה 514 מה-12.7.82, החלטה 522 מה-4.10.82, החלטה 540 מה-31.10.83, החלטה 552 מה-1.6.84, החלטה 582 מה-24.2.86, החלטה 588 מה-8.10.86 והחלטה 598 מה-20.7.87.
- ⁶² ראה דיון מפורט ב-Gieling 1999.
- ⁶³ ראה נאומו של חימיני שעיקריו מובאים בתשובה האיראנית להחלטה 598 ביולי 87, UN Doc. S/19031. מצוטט גם ב-Khadduri 1988 pp. 219-222.
- ⁶⁴ ראה Dekker 1992 p. 249 ראוי לציין שאפילו שנים רבות אחר כך, ב-2006, בעת משפטו של סאדאם בעיראק, אחרי שנתפס על-ידי האמריקנים, דרשו האיראנים להוציאו להורג ותבעו חקירת פשעי המלחמה שלו נגד איראן (על פי סוכנות הידיעות האיראנית, 7.11.2006).
- ⁶⁵ על פי 142 p. Cordesman and Wagner 1990 אף הוציא סאדאם להורג את שר הבריאות בממשלתו, על שהעז להציע שצאדאם יפנה את כסאו באופן זמני, ובכך תתאפשר הגעה להפסקת אש עם האיראנים.
- ⁶⁶ החלטה 598 (1987). ראה Khadduri 1988.
- ⁶⁷ החלטה 598 (1988). ראה Khadduri 1988.
- ⁶⁸ ראוי לציין שיתרון מספרי זה לא נוצל על ידי האיראנים. איראן לא הנהיגה גיוס חובה, וצבאה לא עלה מספרית, במשך רוב תקופת המלחמה, על צבא עיראק. עיראק לעומת זאת גייסה את כל משאביה, ואף גייסה בשלבי המלחמה המאוחרים את הסטודנטים (צעד שצאדאם רצה להימנע ממנו מפני שחשש שיביא למהומות ולערעור שלטונו). בסוף המלחמה מנה צבא עיראק כמיליון איש, מתוך אוכלוסייה של כ-17 מיליון (נפשות). הצבא האיראני היה קטן יותר, על אף שאוכלוסיית איראן הייתה גדולה בערך פי שלושה מאוכלוסיית עיראק.
- ⁶⁹ תיאור מפורט של התהליך בו התקבלה ההחלטה העיראקית לעבור למלחמת תנועה התקפית, ולא להסתפק בהגנה בלבד כפי שעשו עד כה, וזאת על אף האבדות הצפויות בלחימה כזו, והסיכון הפוליטי הפנימי בעיראק עקב כך, מובא ב-Pelletiere and Johnson 1991 pp. 37-42.
- ⁷⁰ Segal 1988 p. 947.
- ⁷¹ Salamcheh, כ-20 ק"מ ממזרח לבצרה.
- ⁷² כך לפי 389 p. Cordesman and Wagner 1990, טענו האיראנים ש-60 מלוחמיהם נהרגו, ו-4,000 נפגעו מהתקפות עיראקיות בגזי עצבים וציאניד, בקרב על מגינון.
- ⁷³ בתערוכת שלל בבגדד, הציגו העיראקים 570 טנקים, 430 נגמ"שים מסוגים שונים, 350 קני ארטילריה (רובם הגדול נגררים), 300 תותחי נ"מ ועוד. העיראקים טענו שהשלל שהוצג היה חלק קטן בלבד ממה שלקחו: כ-1,300 טנקים, 6,000 מרגמות, 60,000 רובי סער ועוד ועוד. Cordesman and Wagner 1990 p. 396.
- ⁷⁴ כך, טוען Hooglund 1990 p. 52, בהסתמכו על Iran Times, שהן הצבא הסדיר והן הפאסאדראן איבדו את רצון הלחימה אחרי חאלאבגיה.
- ⁷⁵ על פי דיווח ב-Washington Post 17.1.89, והמצוטט חלקית ב-Cordesman and- 1990 p. 396. אמר מושן רוזאי, מפקד הפאסאדראן, ב-19.7.88, בפגישה המכרעת בה דנה ההנהגה האיראנית בשאלת המשך המלחמה, שאיראן תוכל לנצח במלחמה רק אחרי חמש שנות מלחמה נוספות, ועד אז צריך יהיה לנהל מגננה עיקשת. גם אז ניתן יהיה לצאת להתקפה רק אם יגדל הגיוס לפאסאדראן ב-75%, לצבא ב-250%, ותפתח האפשרות לרכש כמויות עצומות של נשק כבד ותחמושת ממקורות חוץ (ושימצא המימון הדרוש).
- ⁷⁶ Khadduri 1955, Ch XXII

⁷⁷ עיראק שיגרה טילי קרקע-קרקע כאלו, "אל-חוסייני", על ישראל וסעודיה במלחמת המפרץ ב-1991...

⁷⁸ זאת על פי Cordesman and Wagner 1990 p. 380. Shemirani 1993 p. 37 המצטט את המחלקה לסטטיסטיקה של המרכז לתעוד המלחמה שנכפתה (כינוי מלחמת איראן-עיראק בפי האיראנים) בטהראן, טוען שבמהלך 1988 הותקפו ערים איראניות על-ידי 86 טק"ק, ו-347 תקיפות מטוסים.

⁷⁹ על פי המחלקה לסטטיסטיקה של המרכז לתעוד המלחמה בטהראן, המצוטטת ב Shemirani 1993 נהרגו בתקיפות אלה (טק"ק ואוויר גם יחד) כ-700 איש, ונפצעו כ-1,100 איש.

⁸⁰ גם אם מספרים אלה מוגזמים מאוד, היה כנראה פינוי המוני של העיר. השמועות אף אמרו שההנהגה האיראנית, ובראשם ח'מיני, פינו את העיר. Hooglund 1990 p. 52 טוען שכמחצית(!) מתוך ששת מיליוני תושבי העיר, ברחו ממנה. המספרים הסותרים בדבר מספר האוכלוסין בטהראן, אינם מפתיעים, שכן כמעט כל ההערכות המספריות הקשורות למלחמת איראן-עיראק שנויות במחלוקת. Kamran 1990 p. 31 מצטט מקור בלתי תלוי הטוען שאוכלוסית טהראן מתה שש מיליון נפש בשנת 1978, וגדלה למעל עשר מיליון בשנת 1986...

⁸¹ Cordesman and Wagner 1990 p. 368. הערכתם מבוססת על השוואה לערים ומדינות אחרות שהותקפו בטק"ק או האמצעי טרור אחרים, והיקף הנזקים היה נמוך מכדי להשפיע על מהלך המלחמות.

⁸² Chubin 1989 p. 21

⁸³ על פי Cordesman and Wagner 1990 pp. 375-381, 390-394

⁸⁴ הלחץ והבידוד הללו הלכו וגברו לאחר דחיית החלטת 598 על-ידי איראן. כך אסרה צרפת יבוא נפט מאיראן ב-6.8.87, בריטניה סגרה את המשרד האיראני לרכש נשק בלונדון ב-23.9.87, ארה"ב אסרה על יבוא מוצרים איראניים והטילה מגבלות על היצוא לאיראן ב-26.9.87. Momtaz 1997 p. 125

⁸⁵ ציטוט מדבריו של ראפסאנג'י. מובא ב-Tousi 1997 p. 58

⁸⁶ ציטוט מדבריו של ראפסאנג'י. מובא ב-Tousi 1997 p. 58

⁸⁷ מ-34\$ לחבית ב-1982 ל-14.6\$ לחבית ב-1988. לכך יש להוסיף את העליה במחירי הביטוח בהובלה הימית במפרץ, החל מהתקיפות העיראקיות ב-1984. אפקטיבית ירדה התמורה שקיבלה איראן עבור חבית נפט לכדי כ-12\$ לחבית, ואף פחות מכך אם מתחשבים בסובסידיות שנתנה איראן למובילים. היקף יצוא הנפט ירד מכ-82,000 טון ב-1982, לכ-58,000 טון ב-1986. Kamran 1990 p. 122

⁸⁸ Wilbur 1990 p. 124

⁸⁹ Khadduri 1955 Ch XXII

⁹⁰ Gieling 1999 pp. 168-171 מתאר בפרוטרוט את השינוי החד בהסברה האיראנית שנועד למנוע משבר אמון עמוק של הציבור האיראני בשל המעבר מההטפה הבלתי פוסקת לנכונות להקריב למען הצדק ונצחוננו, להסכמה לקבלת הפסקת האש.

⁹¹ ח'מיני מת ב-3.6.89, פחות משנה אחרי קבלת הפסקת האש.

⁹² "החלטה זו קשתה עלי יותר מנטילת רעל...קל יותר היה לי לקבל את המוות..." כדברי ח'מיני בנאומו המפורסם לאומה האיראנית ב-20 יולי 1988.

⁹³ נזקי מלחמת איראן-עיראק אינם ידועים אלא בתחום אי-וודאות גדול למדי. Cordesman and Wagner 1990 p. 3 המסתמכים על הערכה לא מסווגת של ה-CIA מציינים שמספר ההרוגים האיראניים היה 450,000-730,000. מקורות אחרים מביאים מספרים שונים. Hooglund 1989 שמביא את הערכות הנזק הנמוכות ביותר מבין כל החוקרים, מצטט הערכה איראנית ראשונית, שפורסמה סמוך לסיום המלחמה לפיה היו 160,000 חללים איראניים (בלבד...). במלחמה, מהם 11,000 אזרחים שנהרגו בתקיפות העומק העיראקיות. הוגלנד עצמו מסתייג מהערכה זו. מספר הפצועים האיראניים היה - 1,200,000-600,000 לפי 3 p. Cordesman and Wagner 1990. Hooglund 1989 מעריך שמספר הפצועים היה 400,000-700,000, ושכמחציתם(!) נותרו נכים לצמיתות. מספר העקורים היה כשני מיליון לפי 3 p. Cordesman and Wagner 1990. Hooglund 1989 נוקב ב-1,600,000 פליטים ועקורים איראניים, להם יש להוסיף כ-360,000 שיעים עיראקיים ואיראניים שנמלטו או גורשו מעיראק, ו-2,300,000 פליטים אפגניים שנמלטו לאיראן מחמת המלחמה באפגניסטן נגד הצבא הסובייטי. הנזק הוערך בכטריליון(!) דולר

על ידי איראן, בתשובתה לשאלת מזכ"ל האו"ם ב-1991. ראה בדו"ח שהפיץ מזכ"ל האו"ם דה-קוויר (1991) UN Doc. s/23273. הערכות אחרות נוקבות בסך 1,600 מיליארד דולר, מהם 440 מיליארד נזק ישיר, 490 מיליארד נזק עקיף ו-644 מיליארד לשיקום הכלכלה. הערכות אלה לקוחות מהדו"ח הסופי של משרד התכנון והתקצוב האיראני הדן בנוזקי המלחמה, 1991, ראה 2 p. Rajaei 1997. מקור אחר, Kamran 1990 p. 127, חישב את מחירה הישיר של המלחמה לאיראן בכ-644 מיליארד דולר. ההערכה שהנוזק הכלכלי של איראן במלחמה עלה כפלים ויותר על מחיר הנפט שהופק באיראן במשך כ-70 שנה, היא של Kamran 1990 p. 135.

⁹⁴ Hooglund 1990 מציג מאבק מתמשך בין שתי קבוצות כוח בהנהגה האיראנית - פרגמטיים (שהתרכזו בעיקר במשרד החוץ) וחסידי הקו התקיף. לדבריו שתי הקבוצות לא רצו לקבל את החלטה 598, אך הפרגמטיים הציעו שלא לדחותה פורמלית, אלא לעכב תגובה באמצעות תכסיסי שהייה שונים. בתחילה הייתה ידם של הנוקשים על העליונה, ולכן נמשכה המלחמה, אך לבסוף גברו הפרגמטיים והביאו להסכמת איראן להפסקת האש. הוגלנד אינו מסביר למה התגברו הפרגמטיים, וההסבר שהבאתי לעיל - החשש מנפילת המשטר עשוי להוות הסבר משלים. אגב, בניגוד להסברו של הוגלנד, הרי שבבחירות למג'ליס ב-8 אפריל 1988 דווקא התחזקה קבוצת חסידי הקו הנוקשה. ראה Cordesman and Wagner 1990 p. 379.

⁹⁵ Bill 1993 p. 207, בתרגום חופשי שלי.
⁹⁶ Werner 1998 p. 324 מציינת שמלחמות ארוכות קורות מפני שהנושא השנוי במחלוקת הוא כה חשוב, עד כי הצד המפסיד ממשיך להילחם למענו למרות מחיר המלחמה הגדל והולך.

⁹⁷ ראה דיון בשאלה זו ובגורמים למצב זה ב- Chan 2003 pp. 49-50. טענה זו מובאת גם על-ידי Werner 1998, Goemans 2000b, Mattes and Morgan 2004. עיסוק רב יותר יש בשאלת סיום מלחמות אזרחים, בתוך מדינה.

⁹⁸ ראה ספרו של Ikle 1977 בנושא. צאדאם חוסיין ופלישתו לאיראן, שהתחילה את המלחמה הממושכת בין שתי המדינות, היא דוגמה מצויינת, אך לא יחידה באזורנו, להתנהלות כזו.

⁹⁹ Wittman 1979. ראה הרחבות שונות של המודל ב- Mitchell and Nicholson 1983, Vuchinich and Teachman 1993 ועוד. מחקר זה מוגדר כטוב ביותר בתחומו על-ידי Goemans 2000b p. 8.

¹⁰⁰ ראוי להתייחס לנקודה זו "מפי הסוס", ולא בראיה המערבית שאינה מבינה או מקבלת עמדה כזו. כך כותב, לדוגמה, סייד חוסיין נצר בהקדמתו לספרו על השיעה של האיאתוללה השיעי-איראני בן זמנו, טאבאטאבי, ספר שנכתב בכוונה תחילה כדי להסביר את התפישה השיעית לבני המערב, "יקשה על הקורא המערבי, שהורגל להפרדה מוחלטת בין מיסטיקות ולוגיקה, והבוטח בגישה הלוגית... אבל שורשיה של הגישה [המשלבת לוגיקה ומיסטיקות] הם בנן בסיסי באסלאם..." תרגום חופשי שלי מ- Tabatabai 1975 p. 16.

¹⁰¹ ראה Cordesman and Wagner 1990 pp. 396-399.
¹⁰² Vuchinich and Teachman 1993

¹⁰³ במאמרם הם מציגים זאת אחרת. ההסבר הדחוק הוא התיאוריה שלהם, והתוצאות מאששות אותה! יש לציין שוויניץ' וטיצ'מן מצאו שתוצאה זו, שהסיכוי להפסקת סכסוך קטנה כשהסכסוך מתמשך, נכונה גם לגבי שביתות. שם ההסבר נראה יותר סביר - האיגוד המקצועי מכין קרן שביתה מראש, ולכן כדאיות השביתה אינה קטנה עם הזמן. בסכסוכים אחרים (מהומות רחוב, סכסוכים במשפחה), מצאו החוקרים שהתוצאה הנסיונית הפוכה לזו של מלחמות ושביתות - הסיכוי לסיום הסכסוך גדל, כשהסכסוך מתמשך.

¹⁰⁴ Bennett and Stam 1996
¹⁰⁵ כפי שפותח על-ידי Zartman 1986, Zartman 2000, Zartman 2001 ועוד, וממשיכי דרכו.

¹⁰⁶ ראה, לדוגמה, Chubin 1989 p. 16.

¹⁰⁷ Hoffer 1951

¹⁰⁸ לפרוט, עיין במקורות שמביא Zartman 2000

¹⁰⁹ Chan 2003

¹¹⁰ גישה זו מתיישבת יפה, לדעתי, עם מלחמת איראן-עיראק. צאדאם חוסיין, בפלישתו התוקפנית אך שהסתפקה בחדירה לעומק מוגבל ובגזרה מוגבלת לתוך איראן אותה מחז

על יכולותיו הצבאיות הגבוהות, ועל רצונו במלחמה מוגבלת, להישג מוגבל (שינוי סעיפי הריבונות בשאט-אל-ערב, ביחס למוסכם בחוזה אלג'יר 1975). האיראים לא היו מוכנים לכך, ואותו על כוונותיהם למחמה כוללת בהתקפות הנגד, ובפלישתם (הכושלת למדי) לתוך עיראק.

¹¹¹ הפתיחה במלחמת ששת הימים כדוגמה להתחלה נמרצת, מעורבות ארה"ב בוייטנאם כדוגמה להתחלה הססנית. כפי שיתברר בהמשך, לפי המודל של צ'אן התחלה נמרצת תורמת לקיצור המלחמה, הן בשל האפקט שלה והן מפני שהיא מראה לצד השני על יכולת גבוהה וכוונות רציניות.

¹¹² בעקבות Goemans 2000a, 2000b ואחרים, נקבע סוג השלטון על פי שני מדדים - מידת דיכוי האופוזיציה ומידת ההשתתפות של האוכלוסייה בקביעת המדיניות וקבלת ההחלטות. ערכי המדדים אינם דיכוטומיים, אלא יכולים לקבל סדרה של ערכי ביניים. דמוקרטיה, לפי מיון זה, הוא שלטון בו רמת הדיכוי נמוכה וההשתתפות רחבה, רודנות היא שלטון בו הדיכוי גבוה וההשתתפות מעטה, ושלטון "מעורב" הוא זה בו הדיכוי בינוני וההשתתפות בינונית. מצבים במ ערך אחד המדדים בינוני וערך המדד השני נמוך או גבוה הינם נדירים מאוד, ולכן לא מופיעים כקטגוריה נפרדת. על פי צ'אן, די שבאחת המדינות מבין קואליצית מדינות, השלטון הוא מסוג "מעורב", כדי שסוג השלטון של קואליציה זו יוגדר כ"מעורב". את מיון סוג השלטון בכל מדינה בכל שנה לקח צ'אן מבסיס נתונים שבנו Gurr, Jagers and Moore 1989 ועבודות המשך ועדכון של חוקרים אלה. לא הצלחתי לאתר בסיס נתונים זה, על אף מאמצי.

¹¹³ לפי הגדרת צ'אן, המבוססת על הטיה ברורה של התפלגות משך המלחמות - רובן קצרות, נמשכות פחות משנה, ומיעוטן ארוכות ונמשכות הרבה יותר משנה.

¹¹⁴ וכמובן גם חסרונות....

¹¹⁵ גם אם נניח שאיראן תרכיב קואליציה עם סוריה, חזבאללה (שעד המלחמה ישלוט, קרוב לוודאי, בלבנון) וחמאס (מדינת עזה), אפשרות שתסומן לוגית כ-bCd, המלחמה תהיה ארוכה לפי מודל צ'אן.

¹¹⁶ Bennett and Stam 1996. מודל זה מקובל כאחד הבסיסיים בתחום, ראה Goemans 2000b p. 67.

¹¹⁷ Bennett and Stam 2006

¹¹⁸ לא נקבתי במספרים, בגלל אזהרת המחברים בדבר האמינות הסטטיסטית הנמוכה. הקורא המעוניין יכול לנסות הרצות כאלה בעצמו, ולהיווכח עד כמה ארוכה המלחמה החזויה, תוך שימוש בכלי האקסל הנמצאים באתר האינטרנט אליו מפנים Bennett and Stam 2006 Footnote in page 101

¹¹⁹ Gomens 2000a, 2000b. נמנעתי מלהסביר את התיאוריה האנדוגנית לסיום מלחמה שמעלה גומנס, כדי לא להאריך יותר מדי. הסתפקתי רק בהשלכות המיידיות לעניינינו, הנגזרות מעבודתו.

¹²⁰ ראה לעיל, בהסברי למודל של צ'אן.

¹²¹ בדמוקרטיה - המנהיג יודע שאולי יודח בעקבות הפסד "קטן", אך לא יענש, ויוכל להיבחר, בעתיד, שוב. בדיקטטורה - כוחו של השלטון נשאר חזק מספיק, לאחר הפסד "קטן", לדכא את האופוזיציה ולהישאר בשלטון.

¹²² בדמוקרטיה - בעיקר בשל דרישות הצד המנצח, בדיקטטורה בגלל אובדן כלי הדיכוי (צבא, משמר השלטון...) בעקבות המפלה, ולפיכך חוסר יכולת למנוע בכוח את ניצחון האופוזיציה ונטילת השלטון לידיה והענשת הרודן המודח.

¹²³ בעצם אינו מסתכן, שכן מה יש לו להפסיד - בכל הפסד, קטן כגדול, צפויה הדחתו והענשתו החמורה. לפיכך כדאי לו להמשיך במלחמה.

¹²⁴ על פי המודל של צ'אן שהוצג לעיל, פתיחה נמרצת במלחמה, הינה תנאי הכרחי (אך לא מספיק), למלחמה קצרה.

¹²⁵ כך נהג מנהיגה של מהפכה אחרת, לנין מנהיגה של המהפכה הקומוניסטית, ב-1918. לנין הסכים לתביעות הגרמניות בחוזה ברסט-ליטובסק, והעדיף את תנאיו הקשים על פני המשך המתקפה הגרמנית לתוך עומק רוסיה.

¹²⁶ בן-גוריון 1981.

¹²⁷ Cordesman and Wagner 1990 pp. 117-118

¹²⁸ Gieling 1999 pp. 170-171

¹²⁹ גישה זו תואמת את המודל של Goemans 2000a, 2000b שהוצג לעיל.

¹³⁰ או של צפון-ווייטנאם במלחמת וייטנאם, ושל יפן וגרמניה במלחמת העולם השנייה ועוד דוגמאות, וראה Ikle 1958. היוצא מן הכלל היחיד הוא שבירת רצון המלחמה של סרביה באמצעות מלחמה מן האוויר בקוסובו.

¹³¹ כפי שהיה במלחמת איראן-עיראק. העיראקים חפצו בהפסקת אש, אבל התנאים האיראניים היו כאלה שעיראק לא יכלה לקבלם, והמלחמה נמשכה שמונה שנים. ראה לעיל, בניתוח מלחמת איראן-עיראק.

¹³² על פי ניתוחו של כץ (Katz 2006), רוסיה, על אף מורת רוחה מהתנהגותה של איראן בשאלת הגרעין האיראני, לא תשתף פעולה עם ארה"ב בלחץ, ובפרט בסנקציות, ובוודאי שלא בפעילות צבאית נגד איראן. זאת הן מפני שיש לרוסיה אינטרסים כלכליים חשובים באיראן שעלולים להפגע מפעילות כזאת, והן בשל רצונה של רוסיה להחליש את מעמדה של ארה"ב. על פי ניתוחו של שיחור (Shichor 2006), יכולתה של סין, ויותר מכך רצונה, למעורבות פוליטית במזרח התיכון, מוגבלת (לפחות לפי שעה). הסינים מקפידים לא לנקוט עמדות בסכסוכים באזור, כדי לשמור על יחסיהם המסחריים-כלכליים עם כל הצדדים. בניגוד למה שנהוג לחשוב, סין אינה תלויה בנפט האיראני (על אף שהשקיע באיראן סכומי עתק), וערב הסעודית אף התחייבה למכור לסין דלק ככל שתתבקש. על פי ניתוח זה נראה שבמלחמה בין איראן לבין ישראל, תהיה מעורבותה של סין משנית, ובעיקרה ניטרלית.

¹³³ בהקשר זה כדאי לזכור את כשלון הניסיונות (לפחות עד כתיבת דברים אלה) ללחוץ על איראן לעצור את תוכנית הגרעין שלה...

¹³⁴ אין להקיש מתמיכת מרבית מדינות ערב בעיראק במלחמתה נגד איראן, שמדינות אלה יתמכו גם בישראל במלחמה נגד איראן. מעבר לשיקולים פוליטיים שונים, בסופו של דבר עיראק הייתה מדינה אחות, ערבית ומוסלמית סונית, וישראל בוודאי אינה כזו.

¹³⁵ הפעולה הימית של ארה"ב נגד איראן בשלהי מלחמת איראן-עיראק, שתוארה לעיל, נועדה להגן על אינטרס אמריקני מובהק וחיוני - המשך זרימת הנפט מכווית, בחריין וסעודיה למערב, ונפסקה מיד כשהפסיקו האיראנים את הפרעותיהם לחופש השיט במפרץ. פעולה זו אכן תרמה לשכנוע האיראנים להפסקת האש במלחמה עם עיראק, אך רק כגורם נוסף על הגורמים העיקריים - הניצחון העיראקי המוחץ בשדה הקרב היבשתי, השימוש העיראקי הנרחב בגזים רעילים, מלחמת הטק"ק והחשש בשימוש בגזים רעילים גם במסגרת זו, העייפות המצטברת של העם באיראן אחרי שמונה שנות מלחמה וחצי מיליון חללים, הבידוד הבין-לאומי ואמברגו הנשק, וגורמים נוספים.

¹³⁶ Maghen 2008

¹³⁷ ראה הדיון בנושא בהערה 24.